

Limburgse mijnwerkers tijdens de langzaam-aan-actie van 1957. Fotocollectie SHCL.

Ad Knotter

Grenzen aan de loonpolitiek. De langzaam-aan-actie van de Nederlandse Katholieke Mijnwerkers Bond (1957) tussen nationale integratie, grensligging en katholiek regionalisme

Grenzen komt men overal tegen. Wij onderscheiden grenzen in geografisch opzicht [...] Er zijn ook grenzen met betrekking tot het geduld van het individu en de groep van individuen. Het is over de grenzen van het geduld van de mijnwerkers dat wij het ditmaal iets uitvoeriger willen hebben.¹

Op 1 en 2 april 1957 organiseerde de Nederlandse Katholieke Mijnwerkers Bond (NKMB) een succesvolle langzaam-aan-actie, die in het hele land veel commotie veroorzaakte en op wat langere termijn grote invloed heeft gehad op de arbeidsverhoudingen in de Limburgse mijnindustrie. Volgens de geschiedschrijver van de mijnsluitingen in Limburg, F.A.M. Messing, kan het feit dat die hebben plaatsgevonden zonder stakingen of andere vormen van protest mede worden verklaard door het gezag en het vertrouwen die de NKMB en haar voorzitter Frans Dohmen, warm voorstander van sluiting, door de langzaam-aan-actie van 1957 hadden verworven.² Op korte termijn leidde de actie tot een crisis in de samenwerking tussen de katholieke sociale organisaties in Nederland en in Limburg. De openlijke afkeuring door de voorzitter van de katholieke vakcentrale KAB, tevens Eerste-Kamerlid, J.A. Middelhuis, was voor Dohmen aanleiding landelijke vergaderingen van het KAB-bestuur te boycotten zolang Middelhuis die presideerde.³ De betrokkenheid bij de actie van de hoofdaalmoezenier van sociale werken K.W.H.A. (Karel) Roncken, opvolger van mgr. Poels, de architect van de katholieke sociale orde in Limburg, was voor de katholieke werkgevers aanleiding om het vertrouwen in hem op te zeggen, waardoor hij als geestelijke adviseur van hun organisatie moest aftreden. Volgens de auteurs van een historische publicatie over de aalmoezeniers kondigde 'deze interne inbraak in het katholieke systeem, gevoegd bij de groeiende krachten van de externe doorbraak, [...] het einde van het Poelsiaanse tijdvak aan'.⁴

De actie weerspiegelde de ambivalente positie van de NKMB in de toenmalige Nederlandse arbeidsverhoudingen. Die werden bepaald door de nationale overheid in de vorm van een geleide loonpolitiek en het centrale overleg daar-

1 *De Mijnwerker. Orgaan van de Nederl. Kath. Mijnwerkersbond* 9 maart 1957: 'Er zijn grenzen aan het geduld van onze onder- en bovengrondse mijnarbeiders!'

2 F.A.M. Messing, *Geschiedenis van de mijnsluiting in Limburg. Noodzaak en lotgevallen van een regionale herstructurering 1955-1975* (Leiden 1988) 167.

3 Jan Bank, 'De broederlijke relaties tussen KAB/NKV en KVP, 1945-1981', in: Jan Roes (red.), *Katholieke arbeidersbeweging. Studies over KAB en NKV in de economische en politieke ontwikkeling van Nederland na 1945* (Baarn 1985) 293-242, aldaar 317.

4 Jan Roes en Jos Schreurs, *Midden in Limburg. Aspecten van een eeuw sociale werken door aalmoezeniers* (Roermond 2002) 13.

over met de nationale vakcentrales.⁵ Daardoor kwam de NKMB niet alleen in conflict met de regering, maar ook met de eigen vakcentrale, de KAB. In retrospectief is de langzaam-aan-actie één van de eerste tekenen van verzet tegen de restrictieve geleide loonpolitiek, die in het begin van de jaren 1960 tot uiting kwam in 'zwarte' lonen en omvangrijke 'wilde' stakingen.⁶ Door de grote krapte op de arbeidsmarkt leidden deze stakingen tot een loongolf en een doorbreking van de lage lonenpolitiek. In hun klassieker over de geschiedenis van de arbeidsverhoudingen in Nederland noemen Windmuller en De Galan de zuigkracht van de Duitse arbeidsmarkt als een van de oorzaken daarvan. 'De komst van de Gemeenschappelijk [Europese] markt stelde de algehele eliminatie van landelijke beheersing van de economische activiteit in het vooruitzicht', schrijven zij in dit verband.⁷ In de Limburgse mijnindustrie ontstonden dit soort problemen al in de tweede helft van de jaren 1950 door de aanzuigende werking van de nabijgelegen Duitse mijnen, waar veel hogere lonen werden betaald, onder andere in de vorm van een zogenaamde *Bergmannsprämie*. Omdat de kaders van de nationale loonpolitiek ook in de Limburgse mijnen uitgangspunt waren van het loonbeleid, kwam de arbeidsvoorziening onder druk te staan. De onrust die daardoor ontstond was voor de NKMB aanleiding om extra loon te eisen in de vorm van een aanwezigheidspremie, niet in het minst omdat de Bond bang was dat zij de greep op haar achterban zou gaan verliezen en dat de homogeniteit van de katholieke mijnwerkersbevolking in de regio teloor zou kunnen gaan. Het katholieke motief was hier nauw verbonden met het regionale. De langzaam-aan-actie is daarom een interessante casus in een veel bredere thematiek in de Limburgse geschiedenis: het spanningsveld tussen nationale, regionale en grensoverschrijdende kaders.

Het onderzoek voor dit artikel is grotendeels gebaseerd op een uitgebreide verzameling krantenknipsels over de langzaam-aan-actie, aanwezig in het archief van NKMB-voorzitter Frans Dohmen.⁸ Het NKMB-blad *De Mijnwerker* verschaft informatie over de standpunten van de bond. Daarnaast werden onder meer de onlangs ontsloten archieven van de NKMB en SHCL-oprichter pater Remigius Dieteren met vrucht geraadpleegd.

5 Vgl. F.J. ter Heide, *Ordering en verdeling. Besluitvorming over sociaal-economische beleid in Nederland 1949-1958* (Kampen 1986).

6 Vgl. Kees van Doorn e.a., *De beheerste vakbeweging. Het NVV tussen loonpolitiek en loonstrijd 1959-1973* (Amsterdam 1976). Zie ook: Paul Klep, 'Katholieke arbeidersbeweging en economische groei. Het beleid van KAB en NKV in de economische ontwikkeling van Nederland, 1945-1974', in: Roes, *Katholieke arbeidersbeweging*, 203-291.

7 John P. Windmuller / C. de Galan, *Arbeidsverhoudingen in Nederland* (Utrecht/Antwerpen 1977) deel 2, 30-31 en 82.

8 SHCL, arch. Frans Dohmen (EAN 696) inv.nrs. 1-10.

Ontwikkelingen in de naoorlogse arbeidsverhoudingen

Geleide loonpolitiek en centralisatie van de arbeidsverhoudingen

In de jaren 1940 en 1950 had de naoorlogse wetgeving inzake arbeidsverhoudingen en beheersing ('planning') van de economie geleid tot centralisatie van de arbeidsverhoudingen in een nationaal kader. Deze ontwikkeling had grote gevolgen voor de besluitvormingsstructuur in de vakbeweging; er vond een verschuiving plaats van de afzonderlijke bonden naar de centrales. De vakbeweging trachtte invloed uit te oefenen op de sociaal-economische overheidsbeleid via deelname aan de Sociaal Economische Raad en de Stichting van de Arbeid, die na de oorlog waren opgericht als overlegorganen van werkgevers, werknemers en overheid. In dat overleg werden de lijnen uitgezet waarbinnen de afzonderlijke vakbonden collectieve arbeidsovereenkomsten per bedrijfstak dienden vast te stellen. Op basis van het in oktober 1945 afgekondigde Buitengewoon Besluit Arbeidsverhoudingen stelde de overheid grenzen aan de loonvorming, zodat er op dat vlak weinig speelruimte voor onderhandelingen per bedrijfstak overbleef.⁹ Het gevolg was dat gunstige arbeidsmarktposities in afzonderlijke bedrijfstakken, die in de jaren 1950 meer en meer voorkwamen, door de betreffende bonden niet konden worden 'verzilverd' in eigen loononderhandelingen. 'De arbeidsmarktverhoudingen kregen na 1945 slechts op een tamelijk abstracte manier, namelijk door sterk gecentraliseerde en door beleidsvoorkeuren beïnvloede overlegssystemen hun bijbehorende loonresultaat', concludeert Paul Klep in een overzicht over het beleid van KAB en NKV in de economische ontwikkeling van Nederland tussen 1945 en 1974.¹⁰

De zogenaamde erkende vakorganisaties, dus niet de door communisten bestuurde Eenheids Vak Centrale (EVC), voegden zich tot in de jaren 1960 in de macro-economische beleidsoverwegingen van de overheid. Zij stelden zich weinig strijdbaar op, sterker, zij werkten actief en bewust mee aan de lage lonenpolitiek van de regering. In een terugblik in 1964 schreef het Overlegorgaan van Vakcentrales dat 'het achterblijven van het loonpeil in de jaren vijftig bewust is aanvaard, teneinde in de bedrijven winsten mogelijk te maken, die konden dienen voor uitbreiding en vernieuwing van het productieapparaat'.¹¹ In de ogen van de vakbeweging moest de exportpositie van het Nederlandse bedrijfsleven worden versterkt door de lonen laag te houden. Om die reden accepteerden de vakbondsbestuurders in jaren van betalingsbalanstekorten een herstellende politiek met sterke loonbeperkingen. Dat was ook in 1957 het geval: men ging toen akkoord met een 'bestedingsbeperking' die moest resulteren in een daling van het reële inkomen. In een eenstemmig SER-advies van 28 november 1956, waaraan dus ook de vertegenwoordigers van de KAB hadden meegewerkt,

9 Zie voor het wettelijk kader: W.J.P.M. Fase, *Vijfendertig jaar loonbeleid in Nederland. Terugblik en perspectief* (Alphen aan den Rijn 1980).

10 Klep, 'Katholieke arbeidersbeweging en economische groei', 220. Over de centralisatie van de arbeidsverhoudingen ook: Windmuller / de Galan, *Arbeidsverhoudingen*, deel 1, 104.

11 Geciteerd in: Klep, 'Katholieke arbeidersbeweging', 256.

Het voltallige bondsbestuur van de Nederlandse Katholieke Mijnwerkers Bond, ca. 1960. Fotocollectie SHCL.

werd uitgesproken 'dat de werknemersorganisaties aan deze beperking van de consumptieve bestedingen medewerking zullen verlenen door af te zien van loonsverhogingen ter compensatie van de prijzen'.¹² Het KAB-bestuur ging volledig akkoord en besprak slechts de wijze waarop de leden hierover moesten worden voorgelicht. Op 15 februari 1957 publiceerde de regering een 'Nota inzake beperking van de bestedingen', ter verdere bespreking in het centrale overleg. De langzaam-aan-actie van de NKMB, enige weken later, interfereerde dus in een proces van centrale besluitvorming, waarin de KAB nu juist niet geneigd was loonsverhoging te bepleiten.¹³ Dat verklaart de hierboven gememoreerde negatieve reactie van bondsvoorzitter Middelhuis.

In de loonpolitiek conformeerden de vakcentrales zich aan het beleid van de rooms-rode regeringen, waarin de met het NVV en de KAB verbonden partijen PvdA en KVP samenwerkten. Binnen deze coalitie waren de PvdA en het NVV de meest uitgesproken voorstanders van een centralistische, uniforme loonvaststelling. Men zag die als onderdeel van een gewenste ordening van het economisch leven door de overheid.¹⁴ Binnen de kaders van een nationaal gecoördineerde loonpolitiek stonden KVP en KAB een meer gedifferentieerde loonvorming voor, waarin rekening zou moeten worden gehouden met de winstgevendheid en de productiviteitsontwikkeling per bedrijfstak.¹⁵ In de praktijk kwam de loonactie van de NKMB natuurlijk neer op toepassing van dit beginsel, maar in de gegeven situatie, waarin de KAB akkoord was gegaan met een nationale 'bestedingsbeperking', kwam dit voor het Verbondsbestuur wel

¹² Geciteerd in: *ibidem*, 262.

¹³ Zie hierover ook: *ibidem*, 263. Voor de parlementaire behandeling van de regeringsnota: Johan van Merriënboer, 'Het kabinet van de bestedingsbeperking', in: J.W. Brouwer en P. van der Heiden, *Parlementaire geschiedenis van Nederland na 1945. Deel 6. Het kabinet-Drees IV en het kabinet-Beel II 1956-1959. Het einde van de rooms-rode coalitie* (Den Haag 2004) 143-173.

¹⁴ Vgl. J.J. Woldendorp, *De Partij van de Arbeid en de sociale politiek in Nederland in de jaren vijftig. Toegespitst op de geleide loonpolitiek, de sociale verzekeringen en de publiekrechtelijke bedrijfsorganisatie* (doctoraal scriptie UvA 1984).

¹⁵ Klep, 'Katholieke arbeidersbeweging', 226-227; zie ook: Hans Righart, "'De ene ongedeelde KAB", vrome wens of werkelijkheid?', in: Roes, *Katholieke arbeidersbeweging*, 104-108.

heel ongelegen. Het verweet de NKMB 'geen rekening te hebben gehouden met de positie van het Verbond in het landelijk overleg'. In die zin had Middelhuis gelijk toen hij in de bestuursvergadering van 25 maart 1957 vaststelde 'dat het de schijn had dat de NKMB lijnrecht inging tegen de gedragslijn van het Verbond'. Het probleem was, zoals beleidsmedewerker Bogaers het in dezelfde vergadering verwoordde, 'dat internationale sociale harmonisatie [namelijk met de Duitse loonontwikkeling] niet verenigbaar was met nationaal gecoördineerde politiek'.¹⁶ Anders gezegd: de grensligging van Limburg speelde de NKMB (en de KAB) parten. In dit dilemma koos de KAB voor het centraal vastgestelde loonbeleid en tegen de door de NKMB bepleite aanpassing van de mijnwerkerslonen aan het Duitse peil.

De Publiekrechtelijke Bedrijfsorganisatie en de vakbonden in de mijnindustrie

De katholieke vakcentrale KAB en de KVP hadden hun naoorlogse steun aan de gecentraliseerde loonpolitiek, die toch vooral als een sociaal-democratisch programmapunt werd gezien, verbonden aan de invoering van de zogenaamde Publiekrechtelijke Bedrijfsorganisatie (PBO). De uitgangspunten van de PBO waren gebaseerd op het katholieke principe van subsidiariteit, dat wil zeggen zoveel mogelijk zelforganisatie zonder overheidsbemoediging, en het katholieke corporatieve, organische maatschappijmodel, dat neerkwam op zoveel mogelijk samenwerking tussen de 'standen' (vertegenwoordigd door werkgevers- en werknemersorganisaties) in plaats van onderlinge strijd. Tegenwoordig wordt dit 'poldermodel' genoemd. De PBO werd op 12 oktober 1949 bij wet ingesteld. De Sociaal Economische Raad (SER) was bedoeld als overkoepelend orgaan van bedrijfstakgewijs ingerichte organen van werkgevers- en werknemersorganisaties ('bedrijfschappen'), die publiekrechtelijke bevoegdheden zouden moeten krijgen bij de vaststelling van lonen- en arbeidsvoorwaarden en andere sociale regelingen.

In de praktijk is de PBO vrijwel nergens ingevoerd, maar juist in de Limburgse mijnindustrie speelde ze een belangrijke rol.¹⁷ Hier functioneerde al een PBO-structuur vanaf 1945. De heropgerichte Katholieke Mijnwerkersbond had zich meteen na de bevrijding in 1944 sterk gemaakt voor de verwezenlijking ervan. Om de grote onrust in de mijnstreek te kanaliseren en de mijnwerkers tot grotere productie aan te zetten had de regering in 1945 ingestemd met de invoering van PBO-achtige medezeggenschapsorganen. Voor overleg aan de top tussen de mijndirecties en de vakorganisaties werd een Mijn Industrie Raad (MIR) ingesteld (op 18 oktober 1945), met daaronder een gelaagd systeem van medezeggenschapsorganen per bedrijf en afdeling. De bevoegdheden van de MIR als publiekrechtelijke organisatie werden geregeld in het zogenaamde Mijnstatuut (Stbl. 23 juni 1945). De voornaamste bevoegdheid had betrekking op de regeling van de

¹⁶ Citaten uit: Klep, 'Katholieke arbeidersbeweging', 264.

¹⁷ Vgl. Iris Steen, *De mijnwerkersvakbonden en de publiekrechtelijke bedrijfsorganisatie in het mijnbedrijf 1945-1947* (doctoraal scriptie Universiteit Utrecht 1982); Math Akkermans, *De publiekrechtelijke bedrijfsorganisatie in de Nederlandse steenkolenmijnindustrie* (doctoraal scriptie UvA 1986).

arbeidsvoorwaarden. De verordeningen en besluiten van de MIR moesten wel worden goedgekeurd door de ministers van economische en sociale zaken. Die goedkeuring kon worden geweigerd als ze in strijd werden geacht met het algemeen belang. Om te voldoen aan de eisen van de Wet op de Publiekrechtelijke Bedrijfsorganisatie uit 1949 werd in 1954 een nieuw Mijnstatuut vastgesteld, dat echter niet fundamenteel verschilde van het oude, zij het dat de MIR nu formeel onder toezicht van de SER kwam te staan.

Volgens het Mijnstatuut 1954 telde de MIR elf werknemersvertegenwoordigers: vijf leden benoemd door de NKMB, drie door de Katholieke Vereniging van Mijnbeambten (KVM), en telkens een lid door de Algemene Bond van Werkers in het Mijnbedrijf (ABWM, na de oorlog ontstaan als 'eenheidsbond'), de Algemene Nederlandse Bedrijfsbond in de Mijnindustrie (ANBM, aangesloten bij het NVV) en de Protestants Christelijke Mijnwerkersbond (PCMB, aangesloten bij het CNV).¹⁸ De zetelverdeling wisselde enigszins door de tijd (zie tabel 1) en weerspiegelde min of meer de krachtsverhoudingen in ledentallen. De katholieke bonden (NKMB en KVM, verenigd in de Katholieke Federatie) organiseerden verreweg de meeste mijnwerkers en mijnbeambten (bijlage 1). Aan de vooravond van de langzaam-aan-actie (per 1-1-1957) had de NKMB 28.956 leden, dat is 75 procent van de georganiseerde mijnwerkers. De Katholieke Federatie organiseerde 77 procent van de vakbondsleden in de mijnindustrie (arbeiders en beambten). De totale organisatiegraad was 72 procent. Die zou na de actie (per 1-1-1958) oplopen tot 76 procent, vooral, maar niet uitsluitend, dankzij de katholieke bonden die hun aandeel onder de georganiseerden zagen groeien tot 78 procent.

Tabel 1. Aantal zetels van de vakorganisaties in de Mijn Industrie Raad, 1945-1961

	1945	1949	1953	1955	1957	1959	1961
NKMB	2	3	3	5	5	6	6
ABWM	2	2	1	1	1	1	1
ANBM	1	1	1	1	1	1	1
PCMB	1		1	1	1	1	1
KVM	3	3	3	3	3	3	3
PCVBM	1	1	1			1	1
Totaal	10	10	10	11	11	13	13

NKMB: Nederlandse Katholieke Mijnwerkers Bond; ABWM: Algemene Bond van werkers in het Mijnbedrijf; ANBM: Algemene Nederlandse Bedrijfsbond in de Mijnindustrie; PCMB: Protestants-Christelijke Mijnwerkers Bond; KVM: Katholieke Vereniging van Mijnbeambten; PCVBM: Protestants-Christelijke Vereniging van Beambten werkzaam bij het Mijnbedrijf

Bron: SHCL, arch. NKMB (EAN 65) inv.nr. 954: 'Stukken betreffende ledencijfers van alle Nederlandse mijnwerkersbonden, 1945-1966'.

¹⁸ R.J.C.M. Jagtman-Smits, *Een impressie van het georganiseerd overleg in de mijnen. Het jaar 1957* (doctoraal scriptie KU Nijmegen 1986) 47.

Beeld van de installatie van de Mijn Industrie Raad op 18 oktober 1945. Fotocollectie SHCL.

Door het systeem van strak geleide loonvorming waren de marges voor de vakbonden op bedrijfstakniveau, zoals gezegd, klein en dat gold ook voor de mogelijkheden van de MIR om als PBO-orgaan lonen en arbeidsvoorwaarden in onderling overleg vast te stellen. In feite kon dit alleen functioneren zolang de contractpartijen, of 'bedrijfsgenoten' zoals zij in het PBO-jargon heetten, zich conformeerden aan de uitgangspunten van de centraal vastgestelde loonpolitiek. Aanvankelijk had de NKMB zich zonder morren aangesloten bij de loonpolitiek van de KAB en de regering. In 1951 bijvoorbeeld organiseerde de NKMB een propagandacampagne onder de leden voor acceptatie van een 'bestedingsbeperking', waar de KAB op landelijk niveau mee had ingestemd.¹⁹ Toen kon de NKMB zich nog verenigen met de geleide loonpolitiek en de uitkomsten van het centraal overleg. In 1957 was dat niet meer het geval. Voor het antwoord op de vraag hoe dat kwam, moeten we kijken naar de ontwikkelingen op de regionale arbeidsmarkt.

Ontwikkelingen op de Limburgse mijnarbeidsmarkt

Toenemend tekort aan mijnwerkers

Over de arbeidsmarktsituatie in de Limburgse mijnindustrie in 1957 worden wij ingelicht door een in dat jaar in opdracht van de EGKS opgesteld rapport.²⁰ Daaruit blijkt dat het aantal ondergrondse mijnwerkers, na een behoorlijke

19. Jan Drummen, *De rol van de Nederlandse Katholieke Mijnwerkersbond: twee jaren van loonoverleg in het mijnbedrijf 1951 en 1957* (doctoraal scriptie KU Nijmegen z.j.) 24-25.

20. J. Winsemius e.a., *Verkenningen omtrent de huidige en toekomstige arbeidssituatie van de mijnbouw in Nederlands Limburg* (typoscript Maastricht 1957) [aanwezig in bibliotheek SHCL N 12002] met name 69-73. In de serie *Studies en Documenten. Regionale studies werkgelegenheid* van de EGKS verscheen een enigszins verkorte gedrukte versie (Luxemburg 1957). Ik verwijs hier naar het typoscript.

groei sinds de oorlog, vooral in de jaren 1950-1952, was blijven schommelen rond de 30.000. Achter deze stabilisatie ging echter een groot verloop schuil. Zo stonden er in 1955 en 1956 respectievelijk 4.097 en 4.081 nieuwe aanstellingen ondergronds tegenover 4.353 en 4.053 vertrekkers. In die jaren moest dus ongeveer 13 procent van de ondergrondse bezetting van ca. 30.000 man worden vervangen. Daarvan had het overgrote deel (83 procent) een werkkring buiten de mijnen gevonden; de overige waren gepensioneerd, afgekeurd of overleden. Het verloop was het sterkst onder arbeidskrachten die pas kort in dienst waren. In feite bleef van de nieuw aangeworvenen na enige jaren nog slechts een fractie over.

De ervaren mijnwerkers die hun beroep in het algemeen trouw bleven, waren veelal in de ruim tien jaar na de oorlog op jonge leeftijd begonnen op de Ondergrondse Vakscholen (OVS) van de verschillende mijnbedrijven. Dat waren speciaal voor de mijnbouw bestemde scholen met een leerprogramma van – in principe – drieëneenhalf jaar. De bedoeling van de OVS-en was de mijnen te verzekeren van een constante aanvoer van geschoolde krachten die het werk in de mijnbouw als een blijvend beroep zouden beschouwen en daarmee de stabiliteit van het personeelsbestand zouden bevorderen. Die opzet lukte echter steeds minder. Het aantal aanmeldingen was na een hoogtepunt van 1.903 in 1952 flink gedaald van 1.459 gemiddeld per jaar in de periode 1949-1952 tot gemiddeld 1.061 in de periode 1953-1956. In totaal waren er sinds de oorlog (1945-1956) 12.827 jongens op de OVS toegelaten, maar daarvan waren er slechts 6.665 (52 procent) daadwerkelijk als ondergronds mijnwerker gaan werken. De overigen hadden de school om een andere reden verlaten.

Het hier aangehaalde rapport concludeerde dat de aanmeldingen bij de OVS-en in de jaren tot 1957 zeker niet toereikend waren om in de verwachte vervangingsbehoefte van de mijnen te voorzien. Voor 1957 voorzag het rapport een tekort van 3.650 mijnwerkers. In de Mijnstreek ging het om meer dan de helft van de regionale behoefte aan nieuwe arbeidskrachten, maar in andere industriële bedrijfstakken was de openstaande vraag nog groter, en daarmee ook de aantrekkelijkheid voor jongens die anders het beroep van mijnwerker hadden kunnen kiezen. De onderbezetting in de mijnindustrie was geringer dan in andere industrieën in het gebied, omdat de tekorten in de mijnen in de jaren daarvoor waren opgevangen door de werving van arbeiders van buiten Zuid- en Midden-Limburg. Door middel van grote wervingscampagnes wist men personeel aan te trekken dat anders niet op de Limburgse arbeidsmarkt zou zijn verschenen.²¹ Aanvankelijk richtte de werving zich voornamelijk op Noord-Oost Nederland, maar door de aantrekkende conjunctuur sinds 1953 daalde het aanbod uit de rest van Nederland zeer snel en dreigde het tekort met sprongen omhoog te gaan. In 1955 werd daarom de werving uitgebreid naar het buitenland, met name Oostenrijk en Italië.²²

Zowel de uit Noord-Nederland aangetrokken arbeidskrachten als de buitenlanders konden volgens het rapport niet als een constant deel van de per-

²¹ Ibidem, 88.

²² Ibidem, 80.

soneelsbezetting worden beschouwd. Zij kenden zo'n hoog verloop, dat die alleen door steeds nieuwe wervingsacties op peil kon worden gehouden.²³ Zo waren er van de 1.096 Italianen die sinds oktober 1955 door Staatsmijnen waren aangenomen na een jaar nog maar 748 over.²⁴ In het begin van 1957 hadden de gezamenlijke mijnen 776 Italianen in dienst; in dat jaar werden er 1851 nieuw aangeworven, maar werd het dienstverband van 755 Italianen verbroken.²⁵ Een onderzoek naar het verloop onder arbeiders die in de periode 1952-1955 bij de Oranje Nassau Mijnen in dienst waren getreden, leidde tot de conclusie dat de uit Limburg afkomstige mijnwerkers, vooral die uit de Mijnstreek zelf, het meest 'honkvast' waren.²⁶ In een later verschenen onderzoek (uit 1962) werd opnieuw vastgesteld dat 'de ontslagnametendens van Limburgers in verhouding met de niet-Limburgers zeer laag' was. Ook toen was het verloop het grootste onder de Italianen en de niet-Limburgse Nederlanders.²⁷ Het stabiele deel van de mijnwerkersbevolking, ook wel 'vaste stam' genoemd, bestond dus voornamelijk uit geboren Limburgers. Dat was al voor de oorlog ook nadrukkelijk nagestreefd door zowel de mijndirecties als de katholieke sociale organisaties, die daarmee in die zin dus betrekkelijk succesvol waren geweest.²⁸

Het rapport besteedde ook aandacht aan de ontwikkeling van de relatieve loonpositie van de mijnwerkers ten opzichte van de overige arbeiders in de Mijnstreek, een belangrijk motief in de langzaam-aan-actie. Door de toenemende krapte op de arbeidsmarkten in de industrie en de bouw, waar vaak ruim boven de centraal vastgestelde 'regelingslonen' werd betaald, waren de lonen in die sectoren aanmerkelijk sneller gestegen dan die van het ondergrondse mijnpersoneel. Het rapport stelde vast dat de voorsprong van de houters (de geschoolde mijnwerkers) op de geschoolde industriearbeiders sinds 1951 niet alleen relatief maar ook absoluut aanzienlijk was gedaald, waardoor de aantrekkelijkheid van het mijnwerkersberoep bij de beroepskeuze – dat wil zeggen de keuze voor een opleiding aan de OVS – was afgenomen. Ook voor de ongeschoolde beroepen (de slepers) was de situatie ongunstiger geworden, evenals voor het bovengrondse personeel.²⁹

23 Ibidem, 105-106.

24 *De Maasbode* 19 oktober 1956: 'In Limburgse mijnen 3400 arbeiders te weinig'.

25 *Verslag van de Gezamenlijke Steenkolenmijnen in Limburg aan de Mijnindustrialeraad betreffende economische gang van zaken in het jaar 1957*.

26 P.J.M. Reumkens, *Een onderzoek naar het verloop van mijnwerkers werkzaam bij de Oranje-Nassau Mijnen* (typoscript 1958).

27 J.H.G. Segers, *Het personeelsverloop in het ondergronds mijnbedrijf. Methoden en resultaten* (proefschrift Tilburg 1968) 85.

28 Dit is het centrale thema in de dissertatie van L.H.M. Kreukels, *Mijnarbeid: volgzzaamheid en strijdbaarheid. Geschiedenis van de arbeidsverhoudingen in de Nederlandse steenkolenmijnen* [Maastrandse Monografieën 42] (Assen/Maastricht 1986). Zie ook: G.C.M. Vromen, 'Personeelsbeleid bij de Nederlandse mijnen tijdens de jaren dertig', *Studies over de sociaal-economische geschiedenis van Limburg / Jaarboek van het Sociaal Historisch Centrum voor Limburg XXXII* (1987) 27-79.

29 Winsemius, *Verkenningen omtrent de huidige en toekomstige arbeidssituatie*, 93-94.

Spotprent op de groei van het aantal pendelaars naar de Duitse mijnen. Bron: *De Mijnwerker*, 1957

De Bergmannsprämie en de trek naar Duitsland: het probleem wordt acuut

In omliggende mijnbouwgebieden in België en Duitsland ontstonden in de jaren 1950 eveneens toenemende tekorten aan (ondergrondse) mijnwerkers, maar daar was geen sprake van centrale loonbeheersing. Daar konden de lonen zich dus gemakkelijker opwaarts aanpassen aan de marktverhoudingen. Het toenemende loonverschil met de aangrenzende Belgische mijngebieden had vanaf het einde van de jaren 1940 veel Nederlanders aangetrokken. In 1952 waren ruim 1.400 Limburgse grensgangers werkzaam in de Belgische mijnen, vooral in de Luikse waar de tekorten het grootst waren.³⁰ In de jaren daarna nam het aantal grensgangers naar België geleidelijk af en nam de belangstelling voor werk in de Duitse mijnen toe.³¹ Ook in de Duitse mijnbouwgebieden waren de arbeidstekorten in de loop van de jaren 1950 opgelopen. Om de aantrekkelijkheid van het beroep te verhogen en een uittocht van mijnwerkers naar andere sectoren te voorkomen, besloot de Duitse regering in oktober 1956 een zoge-

30 W. Rutten, 'Werken over de grens', *Weet je nog koempel? De mijnen in Limburg* 19 (Zwolle 2005) 443-453, aldaar 449.

31 Zie o.a. *Maas- en Roerbode* 20-4-1956: 'Arbeidsmarkt in Limburg'.

naamde *Bergmannsprämie* in te stellen, een belasting- en premievrije toelage op het loon, die volledig ten laste kwam van de staat.³² Door deze bonus kwam het Duitse mijnwerkersloon flink boven het Nederlandse te liggen.

De aankondiging van de Duitse premie was al in het voorjaar van 1956 voor minister Zijlstra van Economische Zaken aanleiding om bij de Hoge Autoriteit van de EGKS na te gaan 'of het verlenen van z.g. "Schicht-premies" van regeeringszijde in Duitsland [...] wel in overeenstemming is te brengen met het K.S.G.-verdrag'.³³ Toen bleek dat de Hoge Autoriteit inderdaad akkoord ging, tekende de werkgeversvereniging in de Nederlandse mijnindustrie GSL (Gezamenlijke Steenkolenmijnen in Limburg) in 1957 beroep aan bij het Europese Hof van Justitie. De GSL vonden de *Bergmannsprämie* in strijd met het EGKS-verdrag.³⁴ Volgens de GSL was er een rechtstreeks verband tussen de *Bergmannsprämie*, de trek naar Duitsland die deze uitlokte, en de toekenning van een aanwezigheidspremie als gevolg van de langzaam-aan-actie van de NKMB:

De invoering van de *Bergmannsprämie* in Duitsland heeft arbeidskrachten van de nabij gelegen Nederlandse ondernemingen weggezogen. Aantrekkelijk was niet alleen de hoogte van de *Bergmannsprämie* maar ook de omstandigheid, dat er geen sociale bijdrage of loonbelasting daarover verschuldigd was. Het grensgangerschap nam toe en een stroom van ontslagnemingen bij de Nederlandse mijnen van ervaren, vakbekwame mijnarbeiders dwong uiteindelijk de Nederlandse mijnen tot herstel van de eigen wervingskracht, met name door invoering van een loonsverhoging, welke in vergelijking met de *Bergmannsprämie* de toets der kritiek kon doorstaan, in casu de bijzondere premie van f 1,50 per ondergrondse dienst, waarover geen bijdrage voor de pensioenkassen werd geheven. Deze premie werd in Nederland echter niet door de Overheid te haren laste genomen.³⁵

Volgens een Duitse bron groeide het aantal Nederlandse pendelaars in de Akense mijnen na de invoering van de *Bergmannsprämie* met 800 personen.³⁶ Omdat het lang duurde voor de resultaten van de langzaam-aan-actie in concrete afspraken werden 'verzilverd', bleef de trek ook in 1957 toenemen. *De Nieuwe Limburger* becijferde dat er in de eerste negen maanden van 1957 439 Limburgse houwens, 307 hulphouwers en 443 postslepers op eigen verzoek ontslag hadden genomen om in Duitsland te gaan werken, in totaal dus 1.189 arbeiders. Het ging, aldus

32 Werner Abelshauser, *Der Ruhrkohlenbergbau seit 1945. Wiederaufbau, Krise, Anpassung* (München 1984) 85. Volgens het *Limburgsch Dagblad* 26 september 1957: 'Bergmannsprämie bleek succes', werd de *Bergmannsprämie* met ingang van 15 februari 1956 uitbetaald en op 20 december 1956 wettelijk bekrachtigd.

33 *De Nieuwe Limburger* 29-3-1956.

34 Het Hof stelde de GSL weliswaar in het gelijk, maar dat verhinderde de Duitse regering niet de premie daarna ten goede te laten komen aan de pensioenverzekering: Messing, *Geschiedenis van de mijnsluiting*, 622, noot 8.

35 *Repliek in de zaak 30/59. Gezamenlijke Steenkolenmijnen in Limburg tegen Hoge Autoriteit van de Europese Gemeenschap voor Kolen en Staal* (Heerlen, 9 september 1959; SHCL bibl. Lim 4346) 13-14.

36 Kristin Klank, 'Labour migrants and commuters in the mining district of Aachen', te verschijnen in: *Tijdschrift voor Sociale en Economische Geschiedenis* (2008).

De Emil Mayrisch in Siersdorf, Duitsland, ca. 1956. Bron: H.J. Schätzke, Vor Ort.

de krant, om de 'bestgeschoolde ondergrondse krachten'³⁷ De meeste trokken naar de *Emil Mayrisch* in het Akense Siersdorf, die in 1948 in bedrijf was gekomen en in 1957 fors werd uitgebreid. Daar waren volgens een ander bericht in september 1957 800 Limburgers aan het werk. Het zou echter niet alleen gaan om personen die tot voor kort op Limburgse mijnen werkten, maar ook om Limburgse mijnwerkers die van Belgische mijnen naar Siersdorf waren gegaan, en om Nederlanders die al in Duitsland woonden.³⁸ Ongeveer 600 mijnwerkers zouden rechtstreeks van de Nederlandse mijnen zijn gekomen.³⁹

De Duitslandgangers uitten hun ongenoegen over het uitblijven van concrete resultaten na de langzaam-aan-actie als het ware 'met hun voeten' Volgens enkele door de krant geïnterviewde Limburgers bij de *Emil Mayrisch* had 'het getreuzel van de regering met de goedkeuring van de premiereregeling een grote rol gespeeld bij het verloop uit onze mijnen naar het aangrenzende Duitse kolenbekken'.⁴⁰ In een interne notitie van de NKMB wordt eveneens gesteld dat 'de grote uittocht uit de mijnen is begonnen [...] toen de Katholieke Federatie met geen mogelijkheid meer de mijnwerkers aan het verstand kon brengen [...] dat de goedkeuring van de premiereregeling met redelijke zekerheid op korte termijn kon worden verwacht'.⁴¹

37 *De Nieuwe Limburger* 27 september 1957: 'Nadere cijfers over het verloop uit onze Limburgse mijnen'. Zie ook SHCL, arch. NKMB (EAN 65) inv. nr. 1468: Notitie 'Verloop naar Duits mijnen': 'Elke insider weet wat het voor een mijnonderneming betekent als een deel van haar leerhouders en houwens, de mannen die in feite de kolen produceren, ontslag neemt. Als dit verloop niet geremd wordt, is te voorzien, dat noodzakelijke voorbereidings- en onderhoudswerk niet meer volgens de te stellen eisen verricht kan worden, dat een normale efficiënte bedrijfsvoering bijna onmogelijk wordt [...]'.
38 *De Nieuwe Limburger* 17 september 1957: 'De uittocht uit de Limburgse mijnindustrie'.
39 *De Nieuwe Limburger* 18 september 1957: 'Bijna 600 Limburgers op Emil Mayrisch'.
40 *De Nieuwe Limburger* 21 september 1957: 'In afwachting van regeringsbeslissing... Oeroude (overwonnen) trek van Limburgse kompels naar Duitsland is hervat...'.
41 SHCL, arch. NKMB (EAN 65) inv. nr. 1468: Notitie 'Verloop naar Duitse mijnen'.

In deze notitie wordt gewezen op de bemiddelende rol bij de rekrutering voor de *Emil Mayrisch* van een zekere Jean Marie Griek te Brunssum, 'wiens naam vaak genoemd wordt in verband met de tewerkstelling van Nederlanders' aldaar.⁴² Het vervoer geschiedde onder meer per bus; verder gingen zeer velen met eigen vervoermiddelen, zoals auto, motor, bromfiets en zelfs fiets. Ook wordt gemeld dat Limburgse mijnwerkers in groepjes van vier een auto op afbetaling kochten om naar Siersdorf te rijden, die zij met behulp van hun vervoerstoelage in korte tijd konden afbetalen. Het grote aantal Limburgers op de *Emil Mayrisch* zou voor het bedrijf zelfs aanleiding zijn geweest om kolenpijlers in te richten met een geheel uit Limburgers bestaande bezetting onder leiding van Limburgse opzichters.⁴³

Aan de trek naar Duitsland kwam in november 1957 een eind, toen de premie in Nederland eindelijk was ingevoerd, maar waarschijnlijk vooral omdat de zogenaamde kolencrisis ook daar toesloeg. Volgens *De Nieuwe Limburger* hadden zeker 200 Nederlanders de *Emil Mayrisch* in november verlaten, maar daarvan waren er slechts 99 op hun oude stek teruggekeerd. De overigen zouden weer in de Belgische mijnen zijn gaan werken, of buiten de mijn aan de slag zijn gegaan, bijvoorbeeld in het bouwbedrijf.⁴⁴

Aanleiding en afloop van de actie

De inzet van de NKMB en de Katholieke Federatie

Op 8 november 1956 gaf KAB-voorzitter Middelhuis een uiteenzetting over de bestedingsbeperking voor de aangesloten vakbonden. Die kregen tot taak de noodzaak daarvan aan hun leden door te geven. Ook de NKMB (aldus een intern verslag) 'maakte zich op, aan zijn leden duidelijk te maken, dat in verband met de op komst zijnde bestedingsbeperking, nieuwe voorstellen tot verbetering van lonen of andere arbeidsvoorwaarden [...] voorshands niet voor verwezenlijking vatbaar waren'.⁴⁵ Maar in dezelfde periode leidden de problemen met de arbeidsvoorziening ertoe dat de mijndirecties juist gingen pleiten voor betere arbeidsvoorwaarden, althans voor de ondergrondse mijnwerkers. In een rede voor het Groningse departement van de Maatschappij voor Nijverheid en Handel op 12 november 1956 concludeerde mijnbouwkundig directeur ir. A. Hellemans van Staatsmijnen onder verwijzing naar de loonsverhogingen in de

42 Ook in *Het Parool* 31 augustus 1957: 'Ronselaars werken voor Duitse mijn', is sprake is van een (anonieme) 'werver' uit Brunssum; *Het Vrije Volk* 28 augustus 1957: 'Duitse mijn trekt vakmensen weg' schrijft over een hoofdrol 'in het wervingsproces' van 'twee Nederlanders die op de Emil Mayrisch als Nederlandse "vertrouwensmannen" optreden'. Volgens *Algemeen Handelsblad* 31 augustus 1957: 'Mijnarbeiders naar Duitsland', werd er door de Duitse mijnen zelf in Nederland niet geworven. Hetzelfde artikel meldt dat er, behalve op de *Emil Mayrisch*, ook Nederlanders werkten op de *Adolf* en *Anna I* in Alsdorf, en op de noordelijker gelegen *Sophia Jacoba* en *Carolus Magnus*.

43 *De Volkskrant* 27 juli 1957: 'Hogere lonen lokken jonge mijnwerkers naar Duitsland'.

44 *De Nieuwe Limburger* 26 november 1957: 'Emil Mayrisch heeft voor onze mijnwerkers kennelijk afgedaan'.

45 SHCL, arch. NKMB (EAN 65) inv.nr. 1468: 'De moeilijkheden in de Nederlandse mijnindustrie' (intern verslag door bondssecretaris J. Palmen, november 1957) 13.

buurlanden, met name de Duitse *Bergmannsprämie*, dat 'een wezenlijke verbetering der lonen en arbeidsvoorwaarden voor het ondergrondse personeel' urgent was.⁴⁶ In het kerstnummer van *Elseviers Weekblad* stelde directievoorzitter H.H. Wemmers van Staatsmijnen opnieuw dat de mijnarbeid in financieel opzicht aantrekkelijker moest worden gemaakt om de arbeidsbezetting op peil te houden.⁴⁷ Beide uitlatingen werden breed uitgemeten in de Limburgse pers.⁴⁸ Het was olie op het vuur. Frans Dohmen schrijft in zijn memoires: 'Het Dagelijks Bestuur van de Bond was om te verrèke! Natuurlijk hadden èn Wemmers èn Hellemans gelijk! Verbetering van de mijnwerkerslonen was rechtvaardig...'⁴⁹

Bondsecretaris Palmen vertelt dat Wemmers hem op 20 november 1956 'ironisch aanraadde de heer Hellemans tot voorzitter van de Nederlandse Katholieke Mijnwerkersbond te benoemen'.⁵⁰ Elders schrijft hij dat ook de leden van de katholieke vakorganisaties aan de bondsleidingen vroegen 'of thans de werkgevers de leiders van de organisaties waren, daar deze laatsten pleitten voor verbetering van lonen en arbeidsvoorwaarden, terwijl de katholieke vakbonden het parool "rust in de lonen en prijzen" preekten'.⁵¹ De bestuurders voelden zich voor een dilemma geplaatst, omdat zij

van de ene kant [...] in verband met de bestedingsbeperking ontzaglijk veel moeite hebben gedaan om de mijnwerkers te overtuigen hun wensen te matigen, ondanks het feit dat tegelijkertijd in Duitse en Belgische mijnbekkens wel verbeteringen werden ingevoerd, [maar] dat van de andere kant en te zelfder tijd de mijndirecties van de daken verkondigden dat er zowel aan de lonen als aan de arbeidsvoorwaarden van de mijnwerkers iets moest gebeuren.⁵²

Op 15 december 1956, dus niet lang nadat mijndirecteur Hellemans zich had uitgesproken voor loonsverbetering van de ondergronders (12 november), besloot de Katholieke Federatie (NKMB en KVM) zich per brief tot de Mijn Industrie Raad (MIR) te wenden met een gelijkaardig pleidooi:

46 Geciteerd in: *ibidem*, 14.

47 De uitlatingen van de directieleden worden ook als aanleiding voor de actie genoemd in: Drummen, *De rol van de Nederlandse Katholieke Mijnwerkersbond*, 34; Jagtman-Smits, *Een impressie van het georganiseerd overleg*, 25-27; Peter de Koster, *De 'langzaam-aan-actie' in 1957. Hoe Limburg een doorn in 't oog van Nederland werd* (doctoraal scriptie KU Nijmegen 1988) 10 en 20.

48 *De Nieuwe Limburger* 13 november 1956: 'Ir. A. Hellemans voorziet voor Nederland...'; *ibidem* 27 november 1956: 'Hoelang draait de regering nog?'; *ibidem* 3 januari 1957: 'Directeur-voorzitter Staatsmijnen bepleitte weer actief kolenbeleid'; *ibidem* 4 en 5 januari 1957: 'Regering worde eindelijk wakker'; *De Zuid-Limburger* 19 november 1956: 'Primair probleem t.a.v. ons mijnbekken is de 40-urenweek'. Zie ook: *De Mijnwerker* 26 januari 1957: 'Directeur-voorzitter Staatsmijnen zet de puntjes op i'.

49 Frans Dohmen, *Memoires. Het gezicht van een tijdperk. Herinneringen van een mijnwerker en vakbondsleider, verteld aan Jan Spanjaard* (Heerlen 1986) 61.

50 SHCL, arch. NKMB (EAN 65) inv.nr. 1468: intern verslag bondssecretaris Palmen, 14.

51 *ibidem*, 23. Zie ook Dohmen, *Memoires*, 61: 'In die tijd werd Hans Palmen staande gehouden met de toevoeging "Zou je die Groningse mijndirecteur niet gauw Bondsvoorzitter maken?!"

52 'Nota Alders' aan het Dag. Bestuur der Ned. K.A.B., Utrecht 21 maart 1957, geciteerd in: SHCL, archief pater Remigius Dieteren OFM (EAN 64) inv.nr. 537: 'De Ned. K.A.B. veroordeelt' (concept-notitie n.a.v. de langzaam-aan-actie) 4.

Bondsvoorzitter Frans Dohmen en secretaris Palmén tijdens een van de vele vergaderingen van de Nederlandse Katholieke Mijnwerkers Bond, ca. 1957. Fotocollectie SHCL.

Door betere lonen en arbeidsvoorwaarden van de mijnarbeiders in België en Duitsland dreigt [...] het gevaar dat steeds meer arbeiders de Nederlandse mijnbedrijven verlaten en in dienst treden bij buitenlandse mijnondernemingen. Dit gevaar wordt des te groter nu door consumptiebeperkende maatregelen van de overheid het reële inkomen van de Nederlandse mijnarbeiders ten opzichte van hun collega's in het buitenland nog verder verslechterd wordt. [...] Op grond van bovenstaande stellen wij Uw Raad voor op korte termijn maatregelen te treffen om een aanzienlijke verbetering van de lonen en arbeidsvoorwaarden voor de werknemers in de mijnbedrijven te bewerkstelligen, zodat de in 's lands belang vereiste prioriteit van de mijnarbeid tot uiting komt.⁵³

De Federatie pleitte er met andere woorden voor om voor de mijnwerkers een uitzondering te maken op de bestedingsbeperking. Op 17 januari 1957 volgden concrete voorstellen voor verbetering, waaronder een aanwezigheidspremie ter hoogte van een nader overeen te komen bedrag als tegenhanger van de Duitse *Bergmannsprämie*.⁵⁴ De premie zou zowel voor de ondergronders als voor de bovengronders moeten worden ingevoerd. De MIR besprak de voorstellen op 18 februari. Al snel bleek de toekenning van de premie aan bovengronders een

53 SHCL, arch. NKMB (EAN 65) inv.nr. 1468: intern verslag bondssecretaris Palmén, 15; Drummen, *De rol van de Nederlandse Katholieke Mijnwerkersbond*, 74: bijlage V.

54 Jagtman-Smits, *Een impressie van het georganiseerd overleg*, 28. Zie ook: SHCL, arch. NKMB (EAN 65) inv.nr. 1468: intern verslag bondssecretaris Palmén, 15.

breekpunt te zijn. Besloten werd een onderzoek in te stellen naar de arbeidsvoorwaarden van het bovengronds personeel in vergelijking met die in andere bedrijfstakken. Aanvankelijk zou dit in de vergadering van de MIR van 11 april weer aan de orde komen, maar al snel bleek dat de mijnwerkers zelf niet zo lang wilden wachten.

Oplopende spanningen

Half maart 1957, dus twee weken voor de langzaam-aan-actie van 1 en 2 april, begon de bondsleiding bang te worden dat

de zaken onze bond uit de hand zouden lopen en de mensen op eigen houtje acties [zouden] gaan voeren, waarvan de consequenties niet te overzien zijn. Reeds nu komen er dagelijks vele tientallen bedankjes binnen, soms in brieven met 15 à 20 handtekeningen waarin mensen collectief bedanken voor een bond die niets doet, terwijl de werkgevers zelf zeggen dat er iets gebeuren moet.⁵⁵

De Nieuwe Limburger berichtte:

Sinds zelfs vooraanstaande mijndirecteuren in het openbaar de noodklok hebben geluid en [...] aangedrongen hebben op verbetering van de lonen en de arbeidsvoorwaarden, zijn de spanningen toegenomen. Vooral de bovengronders zijn in beweging gekomen. Er hoeft niet veel meer te gebeuren of op verschillende bovengrondse bedrijven wordt het werk neergegooid. De onrust manifesteert zich niet alleen tijdens de ledenvergaderingen van de vakbonden, maar ook in talloze brieven aan de Ned. Kath. Mijnwerkersbond en op kolenwagons gekalkte leuzen.⁵⁶

De bovengronders voelden zich tekort gedaan, omdat er in toenemende mate bovengronds personeel werd ingeschakeld via aannemers of koppelbazen, dat aanzienlijk meer verdiende dan via een regulier arbeidscontract. Voor de katholieke vakbondsleiders was de toenemende onrust een belangrijk motief om tot actie over te gaan. Een insider (pater Remigius Dieteren) schreef over 'een verassend snelle stijging van de spanning onder de mijnarbeiders'.

Onder druk van de toenemende onrust liet de Katholieke Federatie op 30 maart een spoedvergadering van de MIR bijeenroepen om een beslissing te forceren. Toen bleek dat de werkgevers toch de resultaten van het onderzoek en de eerder aangekondigde vergadering van 11 april daarover wilden afwachten, besloot de Federatie op te roepen tot actie in de vorm van 'langzaam-aan' of, naar eigen zeggen: 'prestatie-naar-loon'.⁵⁷ Het dagelijks bestuur van de NKMB had in de vergadering van het hoofdbestuur van 30 maart eerst voorgesteld om de langzaam-aan-actie aan te kondigen voor 8 april, maar de leden van het

⁵⁵ Ibidem. In hetzelfde inv. nr. 1468 bevinden zich ook brieven van ontevreden leden.

⁵⁶ *De Nieuwe Limburger* 18 maart 1957: 'Onrust onder bovengronders van Limburgse mijnondernemingen'; zie ook: de *Volkskrant* 19 maart 1957: 'Bovengrondse mijnwerkers ontstemd over lonen'.

⁵⁷ SHCL, arch. NKMB (EAN 65) inv.nr. 1468: intern verslag bondssecretaris Palmén, 30.

hoofdbestuur waren 'unaniem van mening dat onmiddellijk handelen geboden was, omdat de ten top gestegen spanning zich een andere uitweg zou zoeken, die wellicht onherstelbare schade met zich mee zou brengen'.⁵⁸ In de notulen van de bondsbestuursvergadering van de NKMB van 30 maart 1957 blijkt inderdaad dat de actie vervroegd werd onder druk van de onrust onder de mijnwerkers:

In de bedrijven, aldus de voorzitter [Dohmen], zitten elementen die wroeten aan de rust onder de mijnwerkers. Deze zullen onze wensen overnemen en wilde stakingen proclameren. Wij kunnen dergelijke uitpattingen niet tegenhouden omdat wij zelf overtuigd zijn van de billijkheid der eisen.⁵⁹

Bondssecretaris Palmén concludeerde:

Als wij op dit ogenblik niet tegen de werkgevers het 'langzaam-aan' gaan hanteren, is ons prestige als katholieke organisatie in het zuiden kapot en is Poels' werk voor generaties lang teniet gedaan, dit tot genoegen van de doorbraak-socialisten.⁶⁰

In een verantwoording achteraf sloot bondsadviseur Roncken zich hierbij aan:

De onrust in het mijnbedrijf was zo groot geworden, dat er op een bepaald moment naar de overtuiging van alle hoofdbestuursleden van de Katholiek Mijnwerkersbond en de Katholieke Vereniging van Mijnbeambten – allen mensen die in het bedrijf werken – maar een keuze was: zelf ingrijpen en tot actie overgaan of het laten aankomen tot een wilde staking, die, overgelaten aan onverantwoordelijke elementen, zou leiden tot een onoverzienbare ramp voor het bedrijf, voor de katholieke mijnstreek en voor het land.⁶¹

Volgens Roncken zou het gevolg kunnen zijn geweest 'dat de katholieke organisaties voor onafzienbare tijd van de kaart geweest zouden zijn'.⁶² Frans Dohmen verklaarde: 'had de katholieke federatie niet de leiding genomen, dan was zonder twijfel door anderen een heel wat minder beheerste actie ontketend'.⁶³ Wie die 'anderen' waren zei hij niet. Mogelijk had hij de communisten op het oog,

58 SHCL, archief pater Remigius Dieteren OFM (EAN 64) inv.nr. 537: 'De Ned. K.A.B. veroordeelt' (concept notitie n.a.v. de langzaam-aan-actie) 10; SHCL, arch. NKMB (EAN 65) inv.nr. 1468: intern verslag bondssecretaris Palmén, 29 en de *Memoires* van Frans Dohmen, 68.

59 SHCL, archief NKMB (EAN 65) inv. nr. 1468: 'Notulen van de 7e (buitengewone) bondsbestuursvergadering in 1957 van de Nederlandse Katholieke Mijnwerkersbond, gehouden op zaterdag 30 maart 1957 om 4 uur n.m. in "Ons Thuis" te Heerlen', 3.

60 *Ibidem*, 4. Overigens stonden de 'doorbraak-socialisten' in de PvdA niet achter de actie (zie hieronder).

61 *De Maasbode* 6 april 1957: 'Mgr. Roncken gaf motivering van de langzaam-aan-actie'.

62 *De Volkskrant* 8 april 1957: 'Dilemma in mijnen: langzaam-aan-actie of wilde staking'; *De Tijd* 8 april 1957: 'Mgr. Roncken verdedigt de langzaam-aan-actie'.

63 *Limburgs Dagblad* 4 april 1957: 'Op verschillende punten reeds akkoord bereikt'.

die in die periode bijzonder actief waren in de Mijnstreek.⁶⁴ Duidelijk is wel dat de langzaam-aan-actie door de NKMB was bedoeld om de achterban onder controle te houden. De actiebereidheid bleek echter groter dan het NKMB-bestuur had voorzien.⁶⁵ 'Het ging namelijk een tikje te snel langzaam-aan', vond Frans Dohmen achteraf.⁶⁶ Op de eerste dag daalde de kolenproductie tot 40, op de tweede tot nauwelijks 20 procent.⁶⁷ In de pers werd geconcludeerd dat de zaak 'kennelijk uit de hand was gelopen' en dat 'men gerust van een staking mag spreken'.⁶⁸ Volgens PvdA-minister Suurhoff was de actie in feite ontwaard in 'sabotage'.⁶⁹

Geheim overleg

In de formulering van de voorstellen en de oproep tot actie had de Katholieke Federatie zich niets aangetrokken van de standpunten van de overige mijnwerkersbonden.⁷⁰ Samenwerking met de radicale Algemene Bond van Werkers in het Mijnbedrijf (ABWM), die zich achter de eisen van de Federatie had gesteld en zelfs had voorgesteld om het 'langzaam-aan' om te zetten in een staking, werd afgewezen. De socialistische ANBM stelde zich vierkant achter het loonbeleid van PvdA-minister Suurhoff en keerde zich tegen het idee van een aanwezigheidspremie omdat die geen deel van het reguliere loon zou uitmaken. ANBM-voorzitter en Tweede Kamerlid voor de PvdA J. Kramer vond het feit dat de NKMB zich niets aantrok van de bestedingsbeperking gezien 'het loyale standpunt van de KAB ten aanzien van de bestedingsbeperking' zelfs 'zorgwekkend'. Hij meende dat het optreden van de Katholieke Federatie was 'ingegeven door zuiver politieke overwegingen'.⁷¹ Ook de protestantse vakorganisatie PCMB steunde de eisen en de actie niet.⁷² Het is daarom niet zo heel verwonderlijk dat de Katholieke Federatie buiten de MIR om in het geheim met de mijndirecties ging overleggen over beëindiging van de actie. Dat gebeurde op 2 april in Scheveningen in de marge van een officieel Haags overleg tussen de MIR en de regering. Na de bijeenkomst met de regering, waar merkwaardig genoeg verder niet over de lopende actie

64 In de archieven van Frans Dohmen (SHCL, arch. Dohmen, EAN 696, inv.nrs. 4 en 9) en de NKMB (SHCL, archief NKMB, EAN 65, inv.nr. 1468) bevindt zich ook documentatiemateriaal betreffende de activiteiten van de CPN in de Mijnstreek, o.a. de bedrijfskrant *De Mijnlamp*, die naar eigen zeggen 'verscheidene keren in oplagen van 20.000 exemplaren werd verspreid' (zie ibidem, kopie van brochure: *Mijnwerkers in actie. Succes in strijd voor loonsverhoging*, uitg. CPN januari 1958, 23); zie ook: IISG, archief Otto Schumacher (1908-1988), mijnwerker, actief in CPN-district Limburg en de vakbeweging van mijnwerkers (1919) 1929-1976 (1988).

65 Aldus Dohmen in de *Volkskrant* 4 april 1957: 'Kolenproductie op peil'.

66 *De Mijnwerker* 8 juni 1957: 'De bondsvoorzitter legde verantwoording af'; zie ook *Het Vrije Volk* 6 april 1957: 'De Nieuwe Limburger onthult en fantaseert': "'Wij hadden niet verwacht dat de mijnwerkers dit parool zo drastisch zouden realiseren", aldus de heer Dohmen'.

67 *De Volkskrant* 2 april 1947: 'Kolen-productie 60 procent lager'; 4 april 1957: 'Kolenproductie op peil'.

68 *De Tijd* 3 april 1957: (commentaar).

69 *De Volkskrant* 4 april 1957: 'Minister Suurhoff: "actie eigenlijk sabotage"'.
70 Zie daarover: Jagtman-Smits, *Een impressie van het georganiseerd overleg*, 36-37.

71 *Het Vrije Volk* 1 april 1957: 'J. Kramer: politieke overwegingen bij acties NKMB en ABWM'.

72 Zie ook: *Het Vrije Volk* 24 mei 1957: 'PCMB tekent verzet aan tegen methodiek NKMB'.

werd gesproken, togen de vertegenwoordigers van de Katholieke Federatie met de werkgevers naar Scheveningen, waar de werkgevers erkenden dat er samenhang moest zijn in de beloning van onder- en bovengronds en overeenstemming werd bereikt over verder onderzoek naar de loonverhoudingen. Daarop verklaarden NKMB en KVM in een gezamenlijke communiqué dat de werkgevers hadden ingestemd met een premie voor ondergronders en bovengronders, en riepen zij hun leden op de volgende dag (3 april) het werk weer op normale wijze te hervatten.⁷³ Intern werd echter vastgesteld 'dat geen enkele concrete toezegging t.a.v. de realisering der voorstellen was bekendgemaakt'.⁷⁴ In feite hadden de werkgevers al eerder ingestemd met een onderzoek en een bespreking daarover in de MIR-vergadering van 11 april. Een op die datum ingestelde 'Commissie bestudering verbetering arbeidsvoorwaarden' bracht al op 20 mei tussentijds rapport uit met als voornaamste conclusie dat er zowel voor onder- als bovengronders een bijzondere premie moest worden ingesteld.⁷⁵ De MIR sloot zich hierbij aan (met een tegenstem van de ANBM⁷⁶), maar daarmee kwam de Raad in conflict met de regering die de afspraken afkeurde. Het duurde tot oktober 1957 voor er een regeling kwam die voorzag in een premie van f 2,50 per dienst voor de ondergronders en loonsverhogingen voor bovengronders in de laagste functiegroepen.

Katholiek regionalisme

Om het behoud van het katholieke Limburg

Het geheime Scheveningse overleg op 2 april 1957 was de dag ervoor voorbereid in een nog geheimer overleg ten huize van de bisschop te Roermond. In zijn interne verslag schrijft bondssecretaris Palmen dat mgr. Feron, vicaris-generaal van het bisdom Roermond, op 1 april op verzoek van de werkgevers een bespreking had georganiseerd tussen enkele afgevaardigden van de werkgevers (Rottier, Edixhoven) en van de Katholieke Federatie (Hennekens, Dohmen, Palmen). Daar werd een basis gevonden voor een oplossing en besloten tot de hiervoor genoemde Scheveningse bijeenkomst van de werkgeversvertegenwoordigers en de leiding van de Katholieke Federatie op 2 april.⁷⁷

73 Over deze episode (en wat eraan voorafging) ook: SHCL, arch. NKMB (EAN 65) inv.nr. 1468: intern verslag bondssecretaris Palmen, 33-35.

74 Ibidem, 36.

75 Uitvoerig hierover: ibidem, 41-44.

76 *Algemeen Handelsblad* 24 juli 1957: 'Limburgse mijnwerkers moeten nog een week geduld hebben', citeert ANBM-voorzitter Kramer als tegenstander van de premiereregeling: 'Zij is overgenomen van de Duitse mijnindustrie en wie zegt dat wat daar nuttig is ook voor onze mijnindustrie geldt?' Staatsmijn directeur Wemmers repliceerde: 'Heeft de premiereregeling in de Duitse mijnen de mijnarbeid niet aantrekkelijker gemaakt en de productie gediend? Datzelfde willen wij ook met onze premiereregeling bereiken'.

77 SHCL, arch. NKMB (EAN 65) inv.nr. 1468: intern verslag bondssecretaris Palmen, 31. Uitvoerig over de rol van Feron (op basis van interviews): Bert Breij, *De mijnen gingen open, de mijnen gingen dicht* (Baarn/Amsterdam 1981) 135. Zie ook: M.G. Spiertz, 'Feron, Frans Joseph (1896-1958)', in: *Biografisch Woordenboek van Nederland*. www.inghist.nl/onderzoek/projecten/BWN/lemmata/bwn1/feron (04-07-2007). Over de rol van Feron (maar zonder datum) ook: Dohmen, *Memoires*, 75. De directeurs Wemmers en Hellemans waren protestant en derhalve niet aanwezig.

De bemoeienis van Feron is opmerkelijk. Hij had een belangrijke rol gespeeld bij de opstelling van het roemruchte bisschoppelijk mandement van 1954, waarin katholieken het lidmaatschap van niet-katholieke organisaties, met name socialistische, werd ontraden dan wel verboden. De inhoud van het mandement kwam voort uit de vrees voor desintegratie van de katholieke eenheid in Nederland, vooral in Limburg, mede gezien de stemmenwinst voor de PvdA in die provincie.⁷⁸ Volgens zijn biograaf Spiertz beantwoordde het mandement geheel aan het beleid van bisschop Lemmens. Die streefde ernaar de overheersende positie van de katholieke organisaties in het Roermondse diocesis te versterken, 'opdat deze opgewassen zouden zijn tegen de aanvallen van het socialisme en voldoende weerbaar om alle penetratiepogingen van protestanten en ongelovigen in Limburg te verijdelen'.⁷⁹

Bij de voorbereiding was ook hoofdaalmoezenier mgr. K.W.H.A. Roncken betrokken geweest.⁸⁰ Door de bondsleiding, geestelijken en andere katholieke opinieleiders rondom de Katholieke Federatie werd de actie voor loonsverbetering van het mijnpersoneel nadrukkelijk in dit kader geplaatst. De toon was al in mei 1956 gezet in het slotwoord van bondsadviseur Roncken voor de algemene vergadering van de NKMB, waarin hij de noodzaak om de aantrekkelijkheid van de mijnarbeid te vergroten onderstreepte met het argument dat het aantrekken van 'steeds meer vreemde arbeidskrachten' problemen zou opleveren 'niet alleen voor het bedrijf, maar ook voor ons katholieke Limburg'.⁸¹ Volgens Roncken was het een groot probleem dat het aantal niet-katholieken in de mijnindustrie, met name onder de beambten, sterk was toegenomen, 'temeer, wanneer sommige van deze mensen [...] hier niet alleen zouden zijn gekomen om een functie in het bedrijf uit te oefenen, maar ook om onze Limburgse bevolking te bevrijden van hun ouderwetse bekrompen levensopvatting'. In de geest van het mandement verbond hij dit met kritiek op 'sommige katholieken, zowel bij arbeiders als beambten', die 'hun kracht menen te moeten zoeken in het verzwakken van de katholieke eenheid'.⁸²

78 Spiertz, 'Feron'; A.F. Manning, 'Uit de voorgeschiedenis van het mandement van 1954', *Jaarboek van het Katholiek Documentatie Centrum* 1 (1971) 138-148, aldaar 141-142. Over de Limburgse achtergrond van het mandement ook: Annetie Klijn, *Onze man uit Maastricht. Sjeng Tans 1912-1993. Een biografie* (Nijmegen 2001) 98-99 en J.A. Bornewasser, *Katholieke Volkspartij 1945-1980. Band I. Herkomst en groei (tot 1963)* (Nijmegen 1995) 340-351.

79 M.G. Spiertz, 'Lemmens, Joseph Hubert Guillaume (1884-1960)', in: *Biografisch Woordenboek van Nederland*. www.inghist.nl/onderzoek/projecten/BWN/lemmata/bwn1/lemmens (04-07-2007).

80 M. G. Spiertz, 'De Nederlandse bisschoppen in beraad (1951-1953). Uit de voorgeschiedenis van het Bisschoppelijk Mandement van 1954', *Tijdschrift voor de geschiedenis van het katholiek leven in Nederland* 4 (1995) 316-341, aldaar 336-337.

81 *De Zuid-Limburger* 30 mei 1956: 'Mgr. Roncken op vergadering N.K.M.B.'; zie ook: *De Mijnwerker* 23 juni 1956: 'Aalmoezenier Roncken sprak het slotwoord'. De rede bleef niet onopgemerkt in niet-katholieke kring. In het prot. christelijke vakbondsorgaan *De Mijnarbeider* van juni 1956 ('De geest typeert') werd tegen de uitlatingen van Roncken geprotesteerd, wat vervolgens weer een reactie uitlokte in *De Mijnwerker* 25 juni 1956: 'Onwaarachtige aanval op Hoofdaalmoezenier K. Roncken'.

82 SHCL, arch. Roncken (EAN 641) inv.nr. 160: 'Slotwoord Algemene Vergadering mei 1956'. Als enige in de door mij geraadpleegde persdocumentatie legde de *Nieuwe Rotterdamse Courant* een verband tussen het mandement en de hierna geciteerde uitlatingen van Dohmen en Roncken: *NRC* 4 april 1957: 'Actie met veel bedenkelijks'.

Op een bijeenkomst in Kerkrade op zondag 31 maart 1957, waar 1.200 aanwezige afdelingsbestuurders van NKMB en KVM werden voorbereid op de voor de volgende dag geplande langzaam-aan-actie, werd de katholieke zaak onder verwijzing naar de hierboven aangehaalde rede van Roncken door voorzitter Frans Dohmen nog eens 'opgewarmd':

Het gaat om de vraag of de Katholieke Mijnwerkersbond volgens sommige instanties niet te sterk wordt [...] Socialisten en liberalen zonder God of godsdienst, daarbij nog geholpen door liberalen van katholieken huize en andere kortzichtige personen, spannen samen om dit bolwerk van katholicisme in Limburg te ondermijnen. [...] Een ongemerkte, doch grote infiltratie van niet-katholieken op sleutelposities in de Nederlandse mijnbedrijven schijnt niet te stoppen. Naïeve katholieke directeuren en bedrijfsleiders worden omringd door medewerkers wier primaire doel het is het katholieke element blijvend te verzwakken.⁸³

Op de vergadering bracht ook bondsadviseur Roncken de noodzaak van de actie in verband met het behoud van het eigen karakter van de Limburgse mijnstreek:

Ofwel de prioriteit herstellen en daarmee de mijnarbeid aantrekkelijk maken ook voor onze Limburgse mensen en voor onze Nederlandse arbeiders, ofwel steeds meer de mijnarbeid laten verrichten door arbeidskrachten die uit een ander land worden geïmporteerd. [...] In alle gevallen zal daardoor [...] het karakter van onze mijnstreek [...], en daardoor langzaam aan maar zeker het karakter van heel Limburg, gaan veranderen. De Katholieke Mijnwerkersbond en de Katholieke Vereniging van Mijnbeambten zijn dus van mening dat wij niet verder die weg opmoeten ...⁸⁴

De redenering werd in verschillende bewoordingen herhaald in de Limburgse katholieke pers en andere publicaties. Hoofdredacteur J.M. Peters van *De Nieuwe Limburger* (tevens Tweede Kamerlid voor de KVP) verklaarde:

83 *De Mijnwerker* 20 april 1957: 'Geschiedenis van bewogen weken'; zie ook: *De Nieuwe Limburger* 2 april 1957: 'Het conflict in onze mijnen'. Dohmens peroratie eindigt met: 'dat deze kwestie [nl. de opmars van niet-katholieken in de leiding van de mijnbedrijven] de kiem is van alle moeilijkheden, tegen welke achtergrond het hele spel moet worden gezien' om vervolgens de pleidooien van de (protestantse) directeuren Wemmers en Hellemans voor loonsverhoging aan te halen. Bedoelde hij dat het ging om een opzette van hun kant om de achterban van de NKMB tegen de leiding op te zetten? Het lijkt erop. Een aanwijzing daarvoor is ook te vinden in zijn *Memoires*, 61: 'Was het gelijk aan de kant van de heren directeuren, hun opvattingen ondermijnden - en ik wil nog aannemen op dat moment onbewust, ofschoon ik daar later alle redenen voor had om aan te twijfelen - het gezag van de Nederlandse Katholieke Mijnwerkersbond, welke van bovenaf verplicht was rust aan het loonfront te preken, terwijl de mijndirecteuren met tranen in de stem een pleidooi voor loonsverhoging hielden! [...] Werd er door de ondernemers nu maar een spelletje gespeeld in de S.E.R. en was het hun werkelijke bedoeling om de Bond om zeep te brengen? Daar kwam het ongeveer op neer....'

84 *Ibidem*; zie ook: *De Nieuwe Limburger* 2 april 1957: 'De prioriteit van de mijnarbeid is thans actueler dan ooit'.

*De christelijke Mijnstreek, het werk van dr. Poels, moest behouden blijven.
Bron: De Mijnwerker, 1958.*

Langzaam ontstaat de situatie dat men steeds meer vreemde arbeidskrachten als Polen, Hongaren, Joego-Slaven, Italianen aan moet trekken en het in de naaste toekomst waarschijnlijk zelfs noodzakelijk wordt Marokkanen te ronselen met al de gevolgen van dien. Wat zal als gevolg daarvan de toekomst aan Limburg brengen, op geestelijk, cultureel, sociaal en materieel gebied? Zal het werk van dr. Poels, de christelijke mijnstreek, behouden blijven met de dingen daardoor op cultureel en godsdienstig gebied bereikt? Als we dit overwegen begrijpen we, dat hier toch wel zeer grote belangen voor de mijnwerkers liggen.⁸⁵

Hoofdredacteur H. Litjens van *De Bronk* schreef:

De bestuurders van de Katholieke Vereniging van Mijnbeambten en van de Katholieke Mijnwerkersbond [...] wensden te voorkomen dat de Limburgse mijnstreek een gebied wordt waar een volkomen onaangepaste, van buiten geïmporteerde bevolkingsgroep de sociologisch homogene en goed geïntegreerde mijnstreek komt aantasten.⁸⁶

⁸⁵ Bijeenkomst van de heren Hoofdredacteuren van het Grenslandcontact te Maastricht, op zaterdag 6 april 1957, des namiddags 2 uur in 'Du Casque' te Maastricht [Publikatie no. 7] (ongepagineerd).

⁸⁶ H. Litjens, 'Het conflict in de Mijnindustrie', *De Bronk. Limburgs Maandblad* 4 (1957) 260-266, aldaar 265, onder verwijzing naar onderstaande rede van Zeegers. Het artikel ontlokte een reactie van de Limburgse redacteur van *Het Vrije Volk*, H. Bockma, 'Het conflict in de Mijnindustrie', *ibidem* 306-308, waarin hij net als andere socialistische commentatoren de politieke inzet van Dohmen c.s. voorop stelde, en verdere discussie: 'Nogmaals het Mijnconflict', *ibidem* 335-338, waarin Litjens nogmaals verwijst naar de lezing van Zeegers.

Een 'organische mijnwerkersstand'

Het sociologische argument werd ideologisch onderbouwd door prof. G.H.L. Zeegers, directeur van het Katholiek Sociaal-Kerkelijk Instituut (KASKI). Het KASKI had in januari 1957 in Luxemburg een internationaal congres georganiseerd over migratie en (dreigende) ontkerkelijking in de mijnbouwgebieden van de EGKS, en Zeegers greep een uitnodiging om daarover in april in Sittard te spreken aan om de langzaam-aan-actie van de NKMB in dat licht te plaatsen.⁸⁷ De rede werd door *De Nieuwe Limburger* van zo groot belang geacht dat hij integraal in afleveringen in de krant werd gepubliceerd.⁸⁸

Volgens Zeegers kon er in Limburg gesproken worden van een 'organische mijnwerkersstand', gekenmerkt door 'een hoge mate van godsdienstige cohesie', 'een hoge mate van beroepscontinuïteit en een [...] lage graad van verloop', alsmede door 'een traditionele vasthoudendheid aan de geestelijke, kulturele en etnische waarden van het gewest'. De solidariteit tussen boven- en ondergronders, zoals die was gebleken in het mijnconflict, had haar 'psychologische basis in het feit van gemeenschappelijke regionale en lokale etnische herkomst', maar 'haar diepere ideële basis' in 'een gemeenschappelijk godsdienstig waardenbezit'.⁸⁹ De kritiek van de katholieke mijnwerkersleiders op het toenemend aandeel van niet-katholieken op leidinggevende posities moest volgens Zeegers in dit licht worden gezien:

Naarmate in het hoger kader de godsdienstige en kulturele identiteit met de brede lagen der mijnbevolking verzwakt en vermindert, wordt ook de organische eenheid der mijnwerkersstand essentieel verzwakt, omdat dit hoger kader een integrerend deel is in het geheel van de bedrijfsgemeenschap. De sociaal-ekonomische en sociaal-kulturele verschillen in de verticale sociale opbouw tasten de eenheid van de sociale pyramide niet aan zolang haar geleidingen verbonden blijven door het cement van een gemeenschappelijke ideologie en godsdienstige overtuiging.⁹⁰

87 *De Mijnwerker*. Rede gehouden door Prof. G.H.L. Zeegers, Directeur-Generaal van het Katholiek Sociaal-Kerkelijk Instituut voor de R.K. Studentenvereniging 'Apparent Rari' te Sittard op 25 april 1957 [Publicatie van het Katholiek Sociaal-Kerkelijk Instituut] (Den Haag z.d.) [SHCL Lim 7318]. In deze publicatie wordt ook de uitgave aangekondigd van een 'Verslagboek van het internationaal congres over de sociale en godsdienstige problemen welke samenhangen met de ontwikkeling van de Europese Gemeenschap voor Kolen en Staal, Luxemburg januari 1957', maar dit is bij mijn weten niet verschenen. In het archief van pater Remigius Dieteren zijn de op het congres gepresenteerde papers in manuscriptvorm bewaard: SHCL, arch. Dieteren (EAN 64) inv.nr. 364. Het referaat van pater J. Jacobs MSC 'Het godsdienstig en sociaal leven in de Nederlands-Limburgse mijnstreek' werd afgedrukt in *De Mijnwerker* 1 februari 1958.

88 *De Nieuwe Limburger* 26, 27 en 30 april; 1, 2, 3, 4 en 6 mei 1957. Ook *De Mijnwerker* van 18 mei 1957 kondigde aan de rede in afleveringen te gaan afdrukken, maar dat is niet doorgezet: 'Professor G.H.L. Zeegers luchtte zijn hart in Sittard'. Verslaggeving over de rede ook in *De Maasbode* 26 april 1957: 'Prof. Zeegers voor studenten in Sittard' en *De Tijd* 26 april 1957: 'Prof. Zeegers over het mijnconflict'. Zie voor een bespreking van de rede, met verwijzing naar het Luxemburgse congres, ook: *De Maasbode* 1 mei 1957: 'Diepere gronden van het mijnconflict'.

89 Zeegers, *De Mijnwerker*, 8-9.

90 *Ibidem*, 11. Volgens Zeegers hing het succes en het voortbestaan van de PBO in de mijnbouw dan ook af van de 'gemeenschappelijke ervaring in een geestelijk homogene en ruimtelijk overzienbare regionale gemeenschap' (*ibidem*, 14).

De toename van niet-katholieke leidinggeevenden werd gekoppeld aan de komst van arbeidsmigranten. Uiteindelijk zou dit leiden tot het uiteenvallen van de 'organische mijnwerkerstand' zelf:

Ik geloof te mogen stellen, dat het afnemen van de katholieke komponent in het hoger kader gepaard zal gaan met een groeiend verloop van de lagere arbeidskrachten en hun vervanging door immigranten, die geen mijnwerker zijn en het ook niet zullen worden.⁹¹

Om de arbeidsvoorziening uit eigen kring op peil te houden was prioriteit voor de mijnarbeid door betere beloning niet alleen economisch wenselijk, maar ook moreel noodzakelijk 'wil men Limburg [...] het lot besparen een Borinage, een dus ook *geestelijk* vervalsgebied te worden':

de prioriteit moet een feit zijn wil men Limburg in staat stellen zichzelf te blijven en de onvervangelijke schatten van geloof en cultuur [...] te waarborgen [...] in het hart van het volk zelf. Het behoud, sociaal en cultureel, van de Limburgse mijnbevolking is een internationaal katholiek goed en dit behoud vormde de grondtoon van de stemming die de katholieke mijnwerkers tot hun actie dreef.⁹²

In het meinummer van het NKMB-blad *De Mijnwerker* bleek dat Zeegers school had gemaakt:

Doordat er bij het verder uitblijven van de prioriteit maar één oplossing was, steeds meer buitenlanders naar ons mijnbekken te halen, werd het sociale, christelijke en culturele leven van Limburg en van de mijnstreek inderdaad ernstig bedreigd. [...] Was dit doel geen actie waard? Moesten wij met de handen over elkaar blijven zitten in de wetenschap, dat onze mijnstreek de weg opging van zekere Belgische en Franse mijnbekkens, waar alleen het socialisme geprofiteerd heeft van een janboel, waarin het christelijk geloof verstikte?⁹³

Schrikbeeld Borinage

Ook op het door hem georganiseerde Luxemburgse congres had Zeegers de Belgische Borinage als afschrikwekkend voorbeeld genoemd. Volgens hem verkeerden vele mijncentra in de EGKS in miserabele toestand, 'zonder cultuur en zonder levensvreugde'. Vooral op godsdienstig gebied was de toestand 'allertreurigst'. Maar vergeleken bij mijngebieden als de Borinage, waar 'zo goed als alle mijnwerkers het contact met de Kerk hebben verbroken', stak de Limburgse mijnstreek gunstig af, dankzij het werk van Poels.⁹⁴ In zijn Luxemburgse con-

⁹¹ Ibidem, 11.

⁹² Ibidem, 17.

⁹³ *De Mijnwerker* 4 mei 1957: 'Waar het om ging en wat wij bereikten. Katholieke federatie stond op de bres voor het mijnstatuut. En voor de sociale, culturele en godsdienstige waarden'.

⁹⁴ *De Nieuwe Limburg* 9 januari 1957: 'Poels' monument' (met verwijzing naar het Luxemburgse congres); zie ook: *De Mijnwerker* 26 januari 1957: 'Belangrijk katholiek congres in Luxemburg'.

gresrede stelde Zeegers dat de godsdienstigheid van de mijnwerkers in bepaalde gebieden in Europa, zoals Nederlands-Limburg, samenhang met de stabiliteit van de daar aanwezige mijnwerkersbevolking en met een positieve instelling ten aanzien van mijnarbeid als beroep, in tegenstelling tot gebieden, met name in Wallonië en Frankrijk, die niet in hun eigen arbeidsbehoefte konden voorzien en een beroep moest doen op migranten.⁹⁵ Al of niet onder invloed van de discussies op het congres (waar diverse Limburgers aanwezig waren⁹⁶), werden de verhoudingen in de Borinage in toespraken en (pers)publicaties steeds genoemd als bewijs van een verondersteld negatief effect van arbeidsmigratie op de sociale, kerkelijke en morele cohesie van de Limburgse mijnstreek.⁹⁷ De Borinage werd een *topos*, een vaste clichématige verwijzing om het probleem te illustreren en de langzaam-aan-actie te rechtvaardigen. 'Geen Borinage in onze katholieke mijnstreek', kopte *De Mijnwerker* boven de inleiding van Dohmen op de bestuurdersvergadering van de NKMB op 30 april 1957. Het *Limburgs Dagblad* deed verslag:

Moet de Limburgse mijnstreek een tweede Borinage worden? Wie dit propere Limburg met zijn welvarende, nijvere mijnwerkersbevolking kent zou deze vraag als overdreven willen beschouwen. De Borinage! [...] Toch [legt die vraag] precies bloot welk gevaar er dreigt voor de Limburgse mijnstreek en waarom een langzaam-aan-actie gevoerd moet worden om dit gevaar de mensen reëel voor ogen te stellen.⁹⁸

Peel en Maas gaf als commentaar: 'Tegen het aantrekken van een grote groep buitenlandse arbeidskrachten heeft de vakbond krachtige bezwaren van sociale aard. [...] Wij kunnen de bezwaren billijken, wanneer we daarbij denken aan de Borinage'.⁹⁹ *De Linie* benoemde als kern van het conflict: 'ofwel een duidelijke loonsverbetering, ofwel op grote schaal buitenlanders in onze mijnen. Katholiek Zuid-Limburg heeft dit laatste afgewezen; men wil hier geen Borinage'.¹⁰⁰ *De Nieuwe Limburger* trok de xenofobische kaart: 'In de Belgische Borinage is men langzamerhand aan het ronsselen van Marokkanen toe. Volksvreemde elementen, ontwortelden, ontheemden, in kampen en massaverblijven ondergebrachte mensen, die [...] in het algemeen aan het culturele peil van een volk ernstig afbreuk doen'.¹⁰¹

95 SHCL, arch. Dieteren (EAN 64) inv.nr. 364, volg.nr. 48: [Zeegers], 'Aspects sociaux et religieux du développement de la communauté européenne du charbon et de l'acier', 18: 'dans les régions où les hommes de la mine font preuve d'une grande cohésion et adoptent une attitude positive à l'égard de leur métier de mineur, on constate que la pratique religieuse est répandue, par opposition aux régions qui ne peuvent pas puiser en elles-mêmes la force nécessaire pour pourvoir aux besoins de main-d'oeuvre et où la stabilité de l'emploi est aussi faible que la continuité dans l'emploi'.

96 Op het congres werden, behalve door Zeegers zelf, ook papers gepresenteerd door Remigius Dieteren OFM (SHCL); P.M.M.C. Palmen (Ons Limburg); J. Jacobs MSC (KAB); P.C.A. 't Hoen (PPD Limburg) en hoofdaalmoezenier Roncken. Vermeldenswaard is dat deze Limburgse deelnemers alle op enig moment bestuurslid waren van het SHCL.

97 Zie ook De Koster, *De 'langzaam-aan-actie' in 1957*, 14.

98 *Limburgs Dagblad* 2 april 1957: 'Achtergrond van een actie'.

99 *Peel- en Maasbode* 6 april 1957: 'Langzaam aan in de mijnen'.

100 *De Linie* 6 april 1957: 'Bestand in de mijnen'.

101 *De Nieuwe Limburger* 3 april 1957: 'Een ramp voorkomen'.

In werkelijkheid waren er al sinds de jaren 1920 Marokkanen in de Borinage en andere Waalse mijnbekkens werkzaam.¹⁰² Zij waren veelal afkomstig uit de Noord-Franse mijnen, vlak over de grens. In de jaren 1950 vormden (katholieke) Italianen verreweg de grootste groep arbeidsmigranten.¹⁰³ Zij waren na de Tweede Wereldoorlog aangeworven om het schreeuwend tekort aan lokale mijnwerkers op te vangen. Voor de oorlog was het aantal arbeidsmigranten in de Borinage veel geringer.¹⁰⁴ Een verband tussen de grote onkerkelijkheid en massale arbeidsmigratie in de Borinage ligt niet voor de hand: die vindt zijn wortels eerder in de opkomst van de socialistische arbeidersbeweging onder de 'inheemse' bevolking in de negentiende eeuw.¹⁰⁵

De mijnen in de Borinage maakten aan het eind van de jaren 1950 een pijnlijk sluitings- en herstructureringsproces door.¹⁰⁶ De situatie daar was in dat opzicht vergelijkbaar met die in Zuid-Limburg tien jaar later. Door fysieke uitputting, ongunstige productieomstandigheden en verouderde mijninstallaties waren de vooruitzichten voor de mijnbouw in de Borinage al in de jaren 1950 bijzonder slecht. Mijnarbeid was daardoor onaantrekkelijk voor het regionale arbeidsaanbod. Tussen 1948 en 1959 hadden 7.600 Belgische beroepsbeoefenaren het gebied verlaten (8 procent van de beroepsbevolking).¹⁰⁷ Dat is een belangrijke oorzaak voor het grote aantal arbeidsmigranten in de Borinage (en ook de overige Waalse mijnbekkens) in de naoorlogse periode. Na 1965 zou Zuid-Limburg ook wat dat betreft in een vergelijkbare situatie komen: in de afbouwfase nam de animo om in de mijnen te gaan werken sterk af en moesten de mijnbedrijven steeds meer een beroep doen op arbeidsmigranten, vooral Marokkanen.¹⁰⁸ Deze waren noodzakelijk om de productie in de te sluiten mijnen op gang te houden zolang het verouderde autochtone personeelsbestand nog niet was gepensioneerd. Uit het feit dat de Marokkanen *en masse* lid werden van de NKMB blijkt

102 Rachida Attar, 'De geschiedenis van de Maghrebijnse immigratie in België', in: Anne Morelli (red.), *Geschiedenis van het eigen volk. De vreemdeling in België van de prehistorie tot nu* (Leuven 1993) 297-316, aldaar 298-300.

103 *Onderzoek naar de economische ontwikkeling van de gebieden Charleroi, het Centrum en de Borinage* [EGKS, Serie economie en regionaal beleid 2. Ontwikkelings- en omschakelingsprogramma I] (Luxemburg 1962) 40-41; J.D. von Bandemer, A.P. Ilgen, *Probleme des Steinkohlenbergbaus. Die Arbeiter- und Förderverlagerung in den Revieren der Borinage und Ruhr* (Basel 1963) 58.

104 A.P. Versteegh, *De onvermijdelijke afkomst? De opname van Polen in het Duits, Belgisch en Nederlands mijnbedrijf in de periode 1920-1930* (Hilversum 1994) 110-111; zie ook: P. Bairoch, 'Les données démographiques dans les problèmes de reconversion des régions du Borinage et du Centre', in: P. Feldheim (ed.), *Les régions du Borinage et du Centre à l'heure de la reconversion* (Brussel 1962) 57-80, aldaar 61.

105 Vgl. Jean Puissant, *L'évolution du mouvement ouvrier socialiste dans le Borinage* (Brussel 1982).

106 Feldheim, *Les régions du Borinage et du Centre*; Von Bandemer, Ilgen, *Probleme des Steinkohlenbergbaus; Onderzoek naar de economische ontwikkeling*.

107 *Ibidem*, 41; zie ook: Bairoch, 'Les données démographiques', 59-61.

108 Tanja Cranssen, 'Marokkaanse mijnwerkers in Limburg, 1963-1975', *Studies over de sociaal-economische geschiedenis van Limburg / Jaarboek van het Sociaal Historisch Centrum voor Limburg XLVIII* (2003) 121-148.

dat zij aansluiting zochten bij hun (katholieke) collega's.¹⁰⁹ Zij werden door de NKMB ook positief ontvangen.¹¹⁰ In die zin was er van de door *De Nieuwe Limburger* verwachte problemen geen sprake.

Katholieke kritiek

Het regionale katholieke exclusivisme van de NKMB en haar geestelijke leidsmannen paste in een oudere regionalistische traditie,¹¹¹ maar accentueerde wel de breuklijnen met nationale representanten van de katholieke zuil. Zo was het Amsterdamse katholieke dagblad *De Tijd* nogal kritisch over 'de motivering van de quasi-staking als een verdediging van het katholicisme in de mijnstreek'. De krant veronderstelde dat de mijnwerkers daarvoor niet in beweging zouden zijn gekomen, en dat de leiders, toen zij eenmaal besloten hadden tot een actie, er blijkbaar min of meer achteraf een 'goed doel' op hadden geplakt.

Wij steunen de Limburgers gaarne in hun verzet tegen aanmatiging en tactloosheid van lieden, die de Kerk vijandig gezind zijn. Of men echter goed doet een conflict over arbeidsvoorwaarden te omhangen met een *superplie* [een koorhemd] mag, *salva referentia* [met alle respect], toch wel in twijfel worden getrokken.¹¹²

De Nieuwe Limburger, die zich onder leiding van hoofdredacteur Peters volledig met het katholieke regionalisme van de NKMB-leiding identificeerde, repliceerde:

Wij hier in Limburg zitten aan het front, wij allemaal: in mijnwerkerspak en in superplie, achter de ploeg, met de afbouwhammer of met de pen in de hand. Hier in Limburg is niet alleen een materiële, economische, maar ook een geestelijke slag in volle gang.¹¹³

Maar *De Tijd* had hier geen begrip voor. Motieven als 'Limburg mag geen Borinage worden' en 'geen infiltratie van anti-christelijke elementen' hadden volgens die krant met prioriteit voor de mijnarbeid niets te maken. Het doel van de 'kompels' was slechts verbetering van de arbeidsvoorwaarden:

109 In de eerste golf van aanwervingen (1964-1966) werden 1424 Marokkanen lid (26,5 procent van het totale aantal nieuwe leden), in de tweede golf (1970-1971) 1037 (60 procent van het totaal). Berekend op basis van een op het SHCL vervaardigd databestand van nieuwe leden van de NKMB (93 procent ingevoerd). Zie ook: SHCL, arch. NKMB (EAN 65) inleiding.

110 Zie bijvoorbeeld *De Mijnwerker* 16 oktober 1964: 'Kennismaking van 150 Marokkanen met bevolking van Neeritter'.

111 Sinds het begin van de eeuw streefden Poels en zijn medestanders nadrukkelijk naar een homogeen katholieke en Limburgse mijnwerkersbevolking (zie o.a. Kreukels, *Mijnarbeid*, 82); de bezetting van leidinggevende posities in de mijnen door niet-Limburgers was in de jaren 1920 een belangrijke grief van de zgn. Limburgse Liga; de naoorlogse zuiveringen in het mijnbedrijf waren mede gevoed door anti-protestantse en anti-Hollandse sentimenten: Wim van der Linden, 'De naoorlogse zuiveringen in het mijnbedrijf als reactie op sociale en religieuze tegenstellingen', *Studies over de sociaal-economische geschiedenis van Limburg / Jaarboek van het Sociaal Historisch Centrum voor Limburg* XLIX (2004) 191-213.

112 *De Tijd* 8 april 1957: 'Vrijmoedig commentaar'. Het stuk was een reactie op de uitlatingen van Roncken over dit thema.

113 *De Nieuwe Limburger* 10 april 1957: 'De Limburgse mijnwerker en de superplie'.

Nu de langzaam-aan-actie in de plaats is getreden van de wilde staking, blijft dit nog steeds het hoofdmotief, althans voor de mijnwerkers, al geven de leiders, die zich door diezelfde mijnwerkers tot de langzaam-aan-actie hebben laten dwingen, nog een ander motief aan. Wij kunnen het niet helpen, maar wij vinden dat de kwestie daardoor vertroebeld is.¹¹⁴

De Tijd vroeg zich af waar de gevreesde anti-christelijke infiltratie uit bestond; volgens de krant had men blijkbaar 'de chemische bedrijven rondom de mijn Maurits te Lutterade-Geleen' op het oog. De krant wees erop dit een gevolg was van onvoldoende katholieke sollicitanten, en moeilijk aan 'infiltratie' kon worden toegeschreven. Het indirecte doel van de actie ('Limburg zal katholiek en Limburgs blijven') vond *De Tijd* mistig: 'Voorlopig zien wij nog slechts het katholieke machtsvertoon'.¹¹⁵

In zijn hierboven aangehaalde rede verweet KASKI-directeur Zeegers *De Tijd* geen oog te hebben voor het feit 'dat de mijnarbeid in Nederland niet los kan worden gezien van het godsdienstig en kultureel geheel, waarin zij geografisch op unieke wijze is gesitueerd',¹¹⁶ met andere woorden: voor het regionale aspect, dat volgens hem met het katholieke samenviel. *Ruim Zicht*, het kaderblad van de landelijke KAB, sloot zich echter aan bij het commentaar van *De Tijd* en noemde het verhaal van Zeegers 'quasi-wetenschappelijk gedaas':

Joep, werkend in èn boven de mijnen, zal het beamen; hoe rechtvaardig zijn eisen - op zich beoordeeld - ook geweest mogen zijn, het ging hem tenslotte om de ping-ping. Dat behoeft heus niet met de roomse vaan bedekt te worden.¹¹⁷

In Limburgse katholieke kringen lokte het commentaar van *De Tijd* vooral regionalistische reacties uit. Frans Dohmen meende dat 'de Noord-Nederlandse Katholieke pers er blijk van heeft gegeven totaal niet op de hoogte te zijn van de werkelijke situatie in de mijnstreek. [...] Verschillende hoogmogende Hollandse journalisten menen vanaf hun schrijfbureaux te kunnen regeren, maar zij beseffen niet welke wandiensten zij in dat geval bewezen, óók aan de katholieke zaak'.¹¹⁸ Aalmoezenier Roncken bestreed de stelling van *De Tijd* en *Ruim Zicht* dat de mijnwerkers alleen om materiële belangen in beweging zouden zijn gekomen. Hij gaf wel toe dat er geen bewuste politiek werd gevoerd om het aantal niet-katholieken in de mijnstreek te vergroten en riep nu op 'tegenover de niet-Limburgers - de niet-katholieken - een loyale houding' aan te nemen, maar hun komst schiep toch problemen 'in het bedrijf en de streek'. Van hen

114 *De Tijd* 10 april 1957: 'Vrijmoedig commentaar'.

115 *De Tijd* 12 april 1957: 'Vrijmoedig commentaar'.

116 Zeegers, *De Mijnwerker*, 5; even daarvoor: 'Wanneer men tijdens het konflikt door een katholieke krant is gesteld, dat men achteraf op een aktie inzake de arbeidsvoorwaarden heeft besloten een "goed doel" te plakken en op deze wijze het konflikt "te omhangen met een superpli", dan getuigt dit op zijn minst van een grondig tekort aan inzicht in een gekomplieerde situatie'.

117 *Ruim Zicht* 6 mei 1957: 'Ruim zicht op de feiten van de dag'.

118 Geciteerd in: *De Nieuwe Mijnstreek* 12 april 1957.

werd verwacht dat zij de 'eigen aard, de zeden, de sfeer van Limburg' zouden respecteren, maar tegenover degenen die daartoe niet bereid waren 'zullen wij in verzet moeten komen',¹¹⁹

Socialistisch commentaar

Zoals te verwachten, hadden de PvdA en de sociaal-democratische pers weinig waardering voor het pleidooi voor het behoud van een 'organische mijnwerkersstand'.¹²⁰ Zij interpreteerden het optreden van de NKMB en haar vertegenwoordigers vooral in electorale termen. De langzaam-aan-actie was in hun ogen een politieke manoeuvre om de doorbraak van katholieke kiezers naar de PvdA te voorkomen. In de campagne voor de verkiezingen van 13 juni 1956 had ook de KVP een verband gelegd tussen een veronderstelde 'Hollandse infiltratie' en de doorbraakpogingen van de PvdA in Limburg.¹²¹ Onder de titel *O'56 - de O* stond voor 'overwinning' - had de KVP in 1955 een nogal tendentieuze propagandage-schrift uitgegeven, dat in de Limburgse PvdA verontwaardigde reacties uitlokte, met name van PvdA-kopman Sjeng (Jean) Tans.¹²² In het Limburgse PvdA-blad *Met Vlag en Wimpel* (ondertitel: *Socialistisch Commentaar*) werd nu de langzaam-aan-actie onder de kop 'Van O(verwinning)-56 naar L(angzaam)-57' rechtstreeks met deze verkiezingspropaganda van de KVP in verband gebracht. De hiervoor aangehaalde uitlatingen van Dohmen over een verondersteld complot om het 'bolwerk van catholicisme in Limburg te ondermijnen'¹²³ werden geduid in het kader van de strijd tegen de electorale doorbraak van de PvdA:

Het is de heren dus erom begonnen de socialisten te verslaan. Het is hun erom begonnen de winst van de socialisten van '56 weer ongedaan te maken in '58 bij de volgende verkiezingen. Zoals O(verwinning)-'56 de inzet was van de vorige verkiezingen, blijkt L(angzaam-aan)-'57 dus de inzet te zijn van de volgende!¹²⁴

Het verschil was dat de KVP dit keer niet zelf de aanval inzette, maar een helper inschakelde, namelijk de NKMB. Door mee te doen met de actie van de NKMB zouden de mijnwerkers zich in feite voor het politieke karretje van de KVP laten

119 *De Mijnwerker* 8 juni 1957: 'Mgr Roncken getuigde van onze bereidheid tot samenwerking'; zie ook: *De Tijd* 29 mei 1957: 'Mgr. Roncken over de langzaam-aan-actie'. *Het Vrije Volk* 5 juni 1957: 'Limburg en Nederland' reageerde kritisch en achtte de eis van 'erkenning van eigen geest en geaardheid van Limburg' discrimi-natoir.

120 *Het Vrije Volk* becommentarieerde Zeegers' Sittardse rede op 16 april 1957: 'Sociologisch steuntje aan sit-down-staking'; 27 april 1957: 'Holklap'; 8 mei 1957: 'Gevaarlijke voorlichting'; 11 mei 1957: 'Werkelijke kern'.

121 Klijn, *Onze man uit Maastricht*, 113-114.

122 Ibidem, 116-117. Over *O'56* ook: Bornewasser, *Katholieke Volkspartij. Band I*, 363-366. Hij spreekt van een 'blunder' die intern in de KVP veel kritiek uitlokte.

123 Zie noot 83.

124 *Met Vlag en Wimpel. Socialistische commentaar. Uitgave Partij van de Arbeid Gewest Limburg* 1 mei 1957: 'Van O(verwinning)-56 naar L(angzaam)-57'. De uitgave vloeide voort uit de besluiten van een PvdA-vergadering over de politieke gevolgen van de langzaam-aan-actie op 23 april te Heerlen. De toonzetting laat zien dat men zich richtte tot de mijnwerkersbevolking. Zie: Klijn, *Onze man uit Maastricht*, 130-131.

De katholieke mijnwerkersbond liet zich in het bondsblad regelmatig laatdunkend uit over de lakse en meegaande houding van de socialistische bond. Bron: De Mijnwerker, 1957.

spannen. De uitlatingen van Dohmen c.s. werden in overtreffende trap betiteld als 'haatzaaiende taal vol vergif en belediging' en 'een aanslag op onze geestelijke vrijheid en onze democratie'. Ook PvdA-krant *Het Vrije Volk* zag vooral electorale overwegingen:

Is de actie van de heer Dohmen een verlate reactie op de verkiezingsuitslag van het vorig jaar? In de verkiezingsactie hebben we toen van die zijde herhaaldelijk kunnen horen dat alles wat niet-katholiek en niet-KVP is, in Limburg eigenlijk niet thuis hoort en als indringer moet worden beschouwd. De verkiezingen hebben echter wel aangetoond dat ook Limburg een gemengd land wordt en niet uitsluitend KVP-eilandje zal blijven. Heeft de heer Dohmen soms een poging gedaan de klok terug te draaien?¹²⁵

In zijn wekelijkse columns in *Het Vrije Volk* besprak Tans de langzaam-aan-actie op soortgelijke wijze.¹²⁶ Dohmens Kerkraadse rede betitelde hij als 'afschuwelijke laster' en 'weezinwekkende verdachtmakingen':

Reeds bij dit startschot werden de KVP-verkiezingsleuzen van verleden jaar opnieuw van stal gehaald: 'de' socialisten vormden een permanent gevaar voor het katholieke Limburg; zij waren erop uit de aloude grondslag van dit gewest te ondermijnen. En dat moest met deze actie voorkomen worden. Waarna natuurlijk ook de Limburgse pers weer galmde van de kruistochtklanken.

De werkelijke kern van het conflict kon volgens Tans 'in weinig woorden worden uitgedrukt: de 13e juni 1956'.

Dilemma's van de loonpolitiek

De politieke en electorale interpretatie van de langzaam-aan-actie in de PvdA-propaganda kon niet verhullen dat de partij in feite met lege handen stond tegenover de onvrede van de mijnwerkers en de articulatie daarvan door de NKMB. In de hierboven aangehaalde tekst van PvdA-Limburg 'Van O-56 naar L-57' werd wel erkend dat 'voor heel veel leden van de Katholieke Mijnwerkersbond de looneisen de inzet van deze actie vormden', maar de realisering daarvan werd afhankelijk gemaakt van het nationale kader ('de verbondenheid van de mijnen met de rest van onze nationale economie') en de bestedingsbeperking ('maatregelen die nodig en gerechtvaardigd waren'). Uit een interne nota aan het partijbestuur van de PvdA van de hand van de vermoedelijke auteur van dit stuk,¹²⁷ gewestelijk secretaris Johan van der Woude, blijkt dat ook de inzet van de actie als zodanig hem niet aanstond:

¹²⁵ *Het Vrije Volk* 13 april 1957: 'Groeïende antithese'.

¹²⁶ Tans wijdde de volgende columns aan de langzaam-aan-actie: *Het Vrije Volk* 3 april 1957: 'Onzindelijk denken'; 10 april 1957: 'De mist trekt op'; 18 april 1957: 'Aan het front'; 24 april 1957: 'De kans benut'. 11 mei 1957: 'De werkelijke kern'; 18 mei 1957: 'In verlegenheid'; 30 juli 1957: 'Spel en streken'; 16 oktober 1957: 'De mooie meneer spelen'.

¹²⁷ Klijn, *Onze man uit Maastricht*, suggereert dat (p. 131). Zie ook: *Het Vrije Volk* 5 oktober 1957: 'J. v.d. Woude bespreekt tolerantie in Mijnstreek'. In 1958 zag hij nog eens aanleiding het thema in Provinciale Staten aan de orde te stellen, maar dat lokte, zoals te verwachten was, van KVP-zijde slechts negatieve reacties uit. Zie: *De Tijd* 5 februari 1958: 'KVP-fractie acht (PvdA-)vragen over uitlatingen van de NKMB-voorzitter misplaatst'; *Limburgsch Dagblad* 5 februari 1958: 'Heftige debatten in Prov. Staten'.

Het bestaande wantrouwen in een klap laten omslaan in een enthousiast vertrouwen, dat was het doel van de actie. En dat zou kunnen door het initiatief voor een 'meer loon politiek' in handen te nemen. Platvloerse materiële verlangens uiten op een schreeuwerige wijze [...], daardoor welbewust de strijd aanbinden met de door de socialisten door dik en dun verdedigde loonpolitiek [...], dat was het middel dat de heren vonden. En niet zonder succes.¹²⁸

De Zuid-Limburger betitelde 'Van O-56 naar L-57' daarom als een 'huichelachtig schotschrift':

Waar zijn de socialistische voormannen van weleer [...]? Die gingen tenminste nog voor de arbeiders door het vuur. Maar de heren van vandaag zijn burgerlijke lammetjes geworden, die zelfs het woord 'strijd' niet meer op de lippen durven te nemen [...]. Geef ons dan maar de kerels van de Katholieke Federatie.¹²⁹

De Nieuwe Limburger beoordeelde het toedichten van alleen politieke, lees: anti-socialistische, doeleinden aan de langzaam-aan-actie

als een poging om de aandacht af te leiden van de werkelijke strijd: de strijd voor de premieregeling en voor de prioritering van de mijnarbeid, welke eendrachtig gevoerd wordt door katholieke en protestantse mijndirecteuren, katholieke en protestantse mijnwerkers en mijnbeambten, katholieke en niet-katholieke vakbonden en beroepsorganisaties, met uitzondering van het socialistische dwergbondje.¹³⁰

In september 1957 verklaarde de KVP-leiding in een steunbetuiging aan de NKMB dat 'de prioriteit van de mijnarbeid' en de 'verbondenheid tussen ondergrondse en bovengrondse arbeid' moest worden aanvaard.¹³¹ PvdA-Limburg reageerde met een verdediging van het loonbeleid van de regering:

128 Nationaal Archief, archief W. Drees (1886-1988) inv.nr. 843: 'Nota voor het partijbestuur over de betekenis van het conflict in de mijnindustrie', door: Joh. v.d. Woude (gew. secr. PvdA-Limburg) 15-4-1957, 4. In het licht van Dohmens kritiek op de 'infiltratie' van niet-katholieken in de leiding van de mijnbedrijven is het ironisch dat Van der Woude daar juist een tekort aan socialisten ziet (p. 2): 'In de vele bedrijven van de mijnindustrie hebben zeer weinig partijgenoten leidinggevende posities. Topfuncties zijn op een hoge uitzondering na in handen van K.V.P.-ers of A.R.- en C.H.U. figuren. [...] De benoemingspolitiek bij de mijnen heeft zeer bijzondere gevolgen [...] Het uit zich in de onbekwaamheid tot het oplossen van de zeer vele problemen waarvoor de mijnindustrie [...] staat. Is er nu een beter bewijs dan het voorbeeld van de mijndirecties na de langzaam-aan-actie? [...] Zij spelen kennelijk graag het spel mee om straks alle verantwoordelijkheid naar de regering te verplaatsen!'

129 *De Zuid-Limburger* 3 mei 1957: 'De Socialisten koelen hun woede met verdachtmakingen in huichelachtig schotschrift over de langzaam-aan-aktie'.

130 *De Nieuwe Limburger* 27 september 1957: 'Rond de premieregeling voor mijnwerkers. De socialisten doen een beroep op... anti-papisme'.

131 Het betrof een verklaring van het DB met de Tweede-Kamerfractie, het bestuur van de Kring Limburg en de Statenkring Heerlen. Zie: *De Nieuwe Limburger* 10 september 1957: 'K.V.P. achter de mijnwerkers'; *De Volkskrant* 10 september 1957: 'Dagelijks bestuur KVP: Prioriteit mijnarbeid dient aanvaard'; *De Tijd* 10 september 1957: 'Verklaring van de K.V.P. inzake de arbeidsvoorwaarden in de mijnen'. Dit gezamenlijke standpunt zou zijn voorbereid tijdens een bijeenkomst op Rolduc: *De Zuid-Limburger* 7 augustus 1957: 'Haagse politiek teruggevonden in de wandelgangen van Rolduc'.

Als wij alleen rekening hadden te houden met de zuigkracht van de buitenlandse mijnen waren we allang klaar. Dan zou de beloning in onze eigen mijnen geen vraagstuk zijn. Maar het is juist een vraagstuk, omdat het loon- en prijsbeleid van ons hele land tegelijkertijd hierbij op het spel staat. En het is een vraagstuk te meer, omdat onze kwetsbare economische positie juist op dit ogenblik geen beweging in dat beleid verdragen kan.¹³²

In reactie op de KVP-steun aan de NKMB bleef ook Tans in *Het Vrije Volk* de bestedingsbeperking van de regering verdedigen. Die moest 'het hoofd zien te bieden aan de zuigkracht van de buitenlandse mijnen, maar tegelijk zien te voorkomen dat de mijnwerkerslonen hier gaan fungeren als magneet voor de lonen in andere bedrijfstakken'. Om 'de operatie van de bestedingsbeperking te doen gelukken', moesten 'de eisen van het algemene belang zwaarder wegen dan die van het bijzondere', aldus Tans.¹³³ De PvdA-er voelde zich met andere woorden gebonden aan de loonmatigingspolitiek van de regering.

Terugkijkend is vooral opvallend hoe weinig begrip de socialisten hadden voor de invloed van de arbeidsschaarste in Limburg en de buurlanden op de effectiviteit van de door hen ondersteunde nationaal gecoördineerde loonpolitiek. Ook door de KAB werd de actie uitsluitend in het nationale kader be- en daarom veroordeeld. 'De mijnstreek is geen eiland, maar een belangrijk deel van onze nationale economie', en dat scheidt 'de verplichting om bij al het doen en laten rekening te houden met 's lands belang'.¹³⁴ In bovengenoemde interne nota van gewestelijk PvdA-secretaris Van der Woude werd de KAB daarom als bondgenoot gezien:

Het is een gelukkige omstandigheid, dat de K.A.B. zich zo duidelijk tegen de acties van de Katholieke Federatie in de mijnindustrie heeft verzet. Ik geloof wel, dat het in de naaste toekomst zeer gewenst is, dat op de leiding der K.A.B. onzerzijds zoveel mogelijk aandrang wordt uitgeoefend om de loonpolitiek in Nederland in geleide banen te houden.¹³⁵

Dat de mijnstreek evenmin een eiland was ten opzichte van de omliggende mijnbouwgebieden werd door deze aan de nationale loonpolitiek gebonden opiniemakers niet erkend. *De Tijd* signaleerde het verband, maar koos voor het nationale kader en ondersteunde de actie van de mijnwerkers daarom niet: 'Zo zou men ervan kunnen uitgaan, dat onze mijnwerkerslonen niet lager mogen liggen dan die in de overige landen van de Europese gemeenschap voor kolen en staal [...], maar het is een bestrijdbare norm, omdat zij geen rekening houdt met de Nederlandse loonpolitiek'.¹³⁶ En elders:

132 *Met Vlag en Wimpel. Socialistisch Commentaar* oktober 1957: 'Achter de mijnwerkers'.

133 *Het Vrije Volk* 25 september 1957: 'Achter de mijnwerkers'.

134 *Ruim Zicht. Kaderblad van de Nederlandse Katholieke Arbeidersbeweging* 8 april 1957: 'Moeilijkheden in de mijnindustrie'.

135 Nationaal Archief, archief W. Drees (1886-1988) inv.nr. 843: 'Nota voor het partijbestuur over de betekenis van het conflict in de mijnindustrie', door: Joh. v.d. Woude (gew. secr. P.v.d.A-Limburg) 15-4-1957, p. 5.

136 *De Tijd* 3 april 1957: 'Niet gerustgesteld'.

zolang die [Europese] integratie nog slechts betrekking heeft op bepaalde sectoren, zoals nu op kolen en staal, zolang zal het als bijzonder hinderlijk ondervonden worden dat de invloed van partieel geïntegreerde eenheden zich als een wig onder de nationale economische politiek dringt. Of de Limburgers er goed aan deden om deze wig met het wapen van de staking nog verder te doen doordringen lijkt ons te betwijfelen.¹³⁷

Zo kwam in het conflict een fundamenteel dilemma aan het licht: uiteindelijk ging het om de vraag of de loonpolitiek uitsluitend in een nationaal kader tot stand kon komen. Voor Frans Dohmen was het regionale kader en de grensligging van Limburg doorslaggevend. Omdat 'Zuid-Limburg door twee grote kolen producerende nabuurlanden wordt begrensd', was het volgens hem 'te enen male onmogelijk om onze industrie over één kam te scheren met de overige industrieën in ons land'.¹³⁸ Ook *De Volkskrant* stelde vast dat men moeilijk voorbij kon gaan aan de ligging van Limburg 'dat ingeklemd is tussen de Duitse en Belgische bekkens en dat scherp reageert op ontwikkelingen in de arbeidsvoorwaarden bij naburige soortgelijke bedrijfstakken'.¹³⁹ De krant kwam zelfs met de opmerkelijke suggestie om te komen tot regionale afstemming van arbeidsvoorwaarden in wat nu de Euregio Maas-Rijn heet:

Wij, in Nederland, pogen een eigen loon- en prijspolitiek te voeren, maar die wordt in het zuiden doorkruist door internationale factoren. [...] Misschien dat de moeilijkheden in Limburg aanleiding zijn om dit vraagstuk binnen de K[olen- en] S[taal-] G[emeenschap] aan de orde te stellen en te pogen tot een soort regionale regeling van arbeidsvoorwaarden te geraken speciaal voor deze Duits-Nederlands-Belgische mijnstreek.¹⁴⁰

In een afsluitende beschouwing in *De Volkskrant* (oktober 1957) verklaarde KVP-leider C.P.M. Romme zich tegen de toekenning van een premie aan de bovengronders, met als motief dat: 'wanneer in Geleen de inkomensverbetering een cent vooruit gaat, in Den Helder voor een vergelijkbare functie ook geroepen wordt om een cent meer'. Hij verklaarde zich tegen een *vrije* loonvorming, omdat 'het minste of geringste een landelijke beweging in de lonen ontketent, die in onze financieel-economische omstandigheden funest is'. Maar tegelijk vond hij dat de nadruk op 'nationale verbondenheid' door de regering, 'welke tot uitdrukking komt in het huidige loonbeleid [...] praktisch overtrokken wordt'. Tegenover het principe van een nationale, strak gecoördineerde loonpolitiek stelde hij 'het praktische reële leven [...] dat dringt naar overeenstemming, over de landsgrenzen heen, in de arbeidsvoorwaarden van de arbeid in de mijnbouw. En dit leven doet zich uiteraard te sterker gelden in Limburg, waar onze kolenbekkens ingeklemd zijn tussen het Duitse en Belgische kolenbestand'. In overeenstem-

137 *De Tijd* 1 april 1957: 'Vrijmoedig commentaar'.

138 *De Mijnwerker* 8 juni 1957: 'De bondsvoorzitter legt verantwoording af'.

139 *De Volkskrant* 31 juli 1957: 'Mijnwerkerslonen'.

140 *De Volkskrant* 11 september 1957: 'Begrip'.

ming met het streven van de KVP naar een *vrijere* loonvorming bepleitte hij een aanpassing van de geleide loonpolitiek aan de Europese ontwikkelingen:

Men komt er alleen uit, wanneer de nationale trend ombuigt naar de erkenning, dat de bedrijfsgemeenschap in internationaal of supra-nationaal verband de voorrang verdient en dat *dus* een centralistisch-opgebouwde nationale loongebondenheid meer en meer een ouderwets geval wordt.¹⁴¹

Het mijnconflict werd nu steeds meer gepolitiseerd rondom het vraagstuk van de loonpolitiek. Hoofdredacteur van *De Nieuwe Limburger* en KVP-Tweede-Kamerlid Jan Peters sloot zich in een radiotoespraak bij Romme aan: 'Wanneer ooit gebleken is hoe moeilijk dit centrale loonbeleid [...] kan werken dan is dat thans wel in de mijnwereld. De motie van professor Romme, die enkele jaren geleden reeds om decentralisatie vroeg, is thans weer aktueel'.¹⁴² Volgens *De Nieuwe Limburger* waren de socialisten niet bereid rekening te houden met de bijzondere ligging van het Limburgse mijnbekken. Maar in het kader van de Europese Gemeenschap voor Kolen en Staal was ook de Nederlandse regering volgens de krant verplicht internationale harmonisatie van loon en arbeidsvoorwaarden na te streven: 'het is wel duidelijk dat een straf geleide, nationale loonpolitiek zich niet met ernstige pogingen tot herorganisatie in het internationale vlak verdraagt'.¹⁴³ In oktober ging de regering, die zich lange tijd tegen een premiereregeling had verzet, ook om. Het na lang soebatten genomen besluit om alleen voor de ondergronders een premie toe te staan, sloot goed aan bij het door Romme ingenomen standpunt.

Op het KVP-congres in november bracht voorzitter H.W. van Doorn hulde aan Frans Dohmen 'die het ondanks alle gehoon en tegen alle socialistische tegenwind in, dan toch maar gelukt is in dit land wat meer begrip af te dwingen voor de zwaarte van de ondergrondse mijnarbeid [...] van onze duizenden vrienden aan het Zuidlimburgse kolenfront'.¹⁴⁴ Daarmee was de toon voor de campagne voor de statenverkiezingen van 1958 gezet. In het zicht van de verkiezingen publiceerde NKMB-blad *De Mijnwerker* een scheldstuk onder de titel 'PvdA stak dolk in de rug van de mijnwerkers':

¹⁴¹ *De Volkskrant* 5 oktober 1957: 'Politiek Allerlei'. Ter voorbereiding van deze standpuntbepaling had Romme zich laten informeren door 'kopstukken uit de organisaties, experts uit de mijnstreek en sociale deskundigen': *De Zuid-Limburger* 7 augustus 1957: 'Haagse politiek teruggevonden in de wandelgangen van Rolduc'. *Het Vrije Volk* reageerde vol onbegrip en ging niet in op het door Romme aangesneden dilemma tussen een nationale of grensoverschrijdende oriëntatie in de loonpolitiek. *Het Vrije Volk* 9 oktober 1957: 'Lijn is zoek'.

¹⁴² *De Nieuwe Limburger* 10 oktober 1957. Over de motie-Romme 'betreffende de verruiming in de loonvorming' (1953) zie: Ter Heide, *Ordering en verdeling*, 225, 274-275 en 329 nt. 32. Socialistische kritiek op deze motie door: D. Roemers, 'De loonpolitiek', *Socialisme en Democratie. Maandblad van de Partij van de Arbeid* 11 (1954) 607-617.

¹⁴³ *De Nieuwe Limburger* 5 oktober 1957: 'Troelstra draait zich om in het graf'.

¹⁴⁴ *De Nieuwe Limburger* 11 november 1957: 'Mijnconflict in K.V.P.-congres'; zie ook: *De Telegraaf* 11 november 1957: 'Tweede-Kamerlid Van Doorn op KVP-congres. Waardering voor Frans Dohmen'.

sloten.¹⁵⁰ In dit kader wordt begrijpelijk waarom *Het Vrije Volk* naar aanleiding van de langzaam-aan-actie stelde dat het - contra de vakbondslogica - 'onjuist [zou zijn] om eisen tot verbetering van de arbeidsvoorwaarden te stellen, omdat er schaarste aan arbeidskrachten is, zoals nu het geval is'; contra de economische logica achtte de krant 'een loonsverhoging op grond van arbeidsschaarste principieel verwerpelijk'.¹⁵¹

Besluit

In haar biografie van Sjeng Tans beschrijft Annemieke Klijn hoe de politieke nasleep van de langzaam-aan-actie de Limburgse PvdA in de problemen bracht. Toen de regering alsnog bereid bleek de premiereregeling goed te keuren en dus 'voor de katholieke acties door de knieën ging', ervoer men dit als een klap in het gezicht. De propagandistische kracht van de PvdA verzwakte. De PvdA verloor in Limburg in een jaar tijd ongeveer tweehonderd leden en het enthousiasme om de PvdA-standpunten uit te dragen verminderde sterk. Bij de Provinciale Statenverkiezingen op 26 maart 1958 bleek hoezeer de KVP erin was geslaagd om de PvdA in het defensief te drukken. De verkiezingswinst van 1956 ging bij deze statenverkiezingen meer dan verloren.¹⁵²

Ook landelijk ging het met de PvdA niet al te best. Tussen 1956 en 1958 had de partij ruim vijfduizend leden verloren. De statenverkiezingen verliepen overal teleurstellend. De PvdA ging achteruit van 32,7 naar 28,4 procent van de stemmen en kwam bij de gemeenteraadsverkiezingen twee maanden later nog lager uit: op 26,2 procent. Het NVV liep voor het eerst sinds de oorlog flink terug in ledental (van 500.332 in 1957 tot 486.244 in 1958). Kamerlid Joop den Uyl bracht dit in verband met de bestedingsbeperking: 'De massa heeft de omslag niet begrepen en schuift de schuld voor het gevoerde beleid helemaal op de PvdA', aldus Den Uyl.¹⁵³ Ook andere PvdA-kopstukken weten het gebrek aan electoraal succes vooral aan de bestedingsbeperking. De uitvoering door PvdA-ministers Hofstra (financiën) en Suurhoff (sociale zaken) maakte het mogelijk de socialisten daarvoor in de eerste plaats verantwoordelijk te stellen. KVP-voorzitter Van Doorn sprak voor de statenverkiezingen van 1958 over de PvdA als 'de partij van

150 Vgl. J.A. Righart, 'Roemers, Derk (1915-1983)', in: *Biografisch Woordenboek van Nederland* <http://www.inghist.nl/onderzoek/projecten/BEN/lemmatat/bwn3/roemers> (09-11-2006). Roemers was directeur van het Wetenschappelijk Bureau (1947-1952), vice-voorzitter (1956-1959) en voorzitter (1959-1965) van het NVV, Tweede Kamerlid voor de PvdA (1952-1967) en als zodanig overtuigd voorstander en medevormgever van de geleide loonpolitiek. Hij pleitte daar nog in 1965 voor, dus eveneens na de loongolf die de centrale loonbeheersing in het begin van de jaren 1960 doorbrak. Voor het standpunt van Roemers en het NVV ook: Ter Heide, *Ordening en verdeling*, 226 en 261 nt. 225.

151 *Het Vrije Volk* 2 april 1957: 'Verwerpelijke actie'.

152 Klijn, *Onze man uit Maastricht*, 131 en 137.

153 Geciteerd in: Anneke Visser, *Alleen bij uiterste noodzaak? De rooms-rode samenwerking en het einde van de brede basis 1948-1958* (Amsterdam 1986) 264. Zie ook: J.M. Den Uyl, 'Na een nederlaag', *Socialisme en Democratie. Maandblad van de Partij van de Arbeid* 15 (1958) 260-266; Anet Bleich, *Een partij in de tijd. Veertig jaar Partij van de Arbeid 1946-1986* (Amsterdam 1986) 76; Ter Heide, *Ordening en verdeling*, 323 en 338 nt. 207.

de bestedingsbeperking'. Het werd een centraal thema in de KVP-campagne.¹⁵⁴ Voor een breed publiek werd zo de PvdA vereenzelvigd met onpopulaire maatregelen. Die waren aanvankelijk door alle regeringspartijen in de rooms-rode coalitie noodzakelijk geacht, maar de KVP stelde zich hierin allengs minder restrictief op dan de PvdA.¹⁵⁵ In de nasleep van de langzaam-aan-actie was dit in Limburg ook het geval: door haar voorkeur voor een gedifferentieerde loonpolitiek kon de KVP zich flexibel opstellen en met de druk van (de achterban van) de NKMB 'meebewegen'. Door strak vast te houden aan de uniforme centrale loonbeheersing kwam de PvdA daarentegen tegenover de mijnwerkers te staan.

Het verlies van de PvdA, mede als gevolg van de campagne van coalitiepartner KVP, leidde tot grote onzekerheid bij de PvdA, tot de val van het vierde kabinet Drees in november 1958, en, na een intermezzo van het rompkabinet-Beel, tot nieuwe kamerverkiezingen op 12 maart 1959. De PvdA verloor twee zetels, de KVP bleef gelijk en werd met 49 zetels de grootste partij. Grote winnaar werd de VVD (van 13 naar 19 zetels).¹⁵⁶ Met het nieuwe confessioneel-liberale kabinet De Quay kwam een eind aan twaalf jaar rooms-rode coalities en werd een beleid ingezet van grotere liberalisatie en vrijere loonvorming, zoals KVP-leider Romme ook had gewenst. Met steun van de confessionele organisaties in de SER, maar niet van de niet-confessionele werkgevers die tegen elke opheffing van de centrale loonbeperking waren, en evenmin van het NVV dat voor algemene loonrondes pleitte, werd nu een gedecentraliseerde loonpolitiek ingevoerd op basis van een grotere beleidsvrijheid van de contractpartijen per bedrijfstak. Wel werd dat loonoverleg aan allerlei beperkende voorwaarden gebonden; tot een geheel vrije loonvorming kwam het niet.¹⁵⁷ De restrictieve beleidskaders werden pas echt doorbroken toen de hoogconjunctuur in de jaren 1960 tot zulke grote tekorten op de arbeidsmarkt leidde dat werkgevers vanzelf meer gingen betalen, of onder vakbondsdruk snel bereid waren om loonsverhogingen toe te staan. De vakbeweging moest zich daarvoor in de afzonderlijke bedrijfstakken wel strijdbaarder gaan opstellen. De eerste grote staking in dit kader vond plaats in 1960 in de bouwvakken.¹⁵⁸

De ontwikkeling van de Nederlandse arbeidsverhoudingen na de kabinetswisseling en de conjunctuuromslag van 1959 maakt duidelijk dat het PvdA-leerstuk van de centraal geleide loonpolitiek op zijn grenzen was gestuit. Door

154 Th.J.A.M. van Lier, 'Op weg naar de verzorgingsstaat (1950-1960)', in: Jan Bank / Stef Temming (red.), *Van brede visie tot smalle marge. Acht prominente socialisten over de SDAP en de PvdA* (Alphen aan de Rijn 1981) 143-174, aldaar 164; John Jansen van Galen en Herman Vuijsje, *Drees. Wethouder van Nederland* (Alphen aan de Rijn 1980) 157-158; Anne Bos e.a. 'De val van het kabinet', in: Brouwer / Van der Heiden, *Het kabinet-Drees IV*, 261-292, aldaar 289; Jansen, 'Biografie J.G. Suurhoff', 267.

155 Vgl. Doeko Bosscher, 'De jaren 1946-1970', in: J. Perry e.a., *Honderd jaar sociaal-democratie in Nederland 1894-1994* (Amsterdam 1994) 157-238, aldaar 195.

156 Jansen, 'Biografie J.G. Suurhoff', 268.

157 Uitvoeriger hierover: Windmuller / De Galan, *Arbeidsverhoudingen in Nederland 2*, 73 e.v. Ter Heide, *Ordening en verdeling*, 231, concludeert zelfs dat de gedifferentieerde loonpolitiek tussen 1959 en 1963 'meer centraal geleid [was] dan de uniforme loonpolitiek ooit was'.

158 Zie ook: Ger Harmen / Bob Reinalda, *Voor de bevrijding van de arbeid. Beknopte geschiedenis van de Nederlandse vakbeweging* (Nijmegen 1975) 355-361.

de toenemende spanningen op de arbeidsmarkt was die niet meer houdbaar. In de Limburgse mijnindustrie was dat al in 1957 letterlijk het geval. De centrale loonpolitiek was in de jaren 1950 weliswaar samen met de confessionele partijen en organisaties op poten gezet, maar voor de PvdA en het NVV was de overheidsregulering een principiële uitgangspunt van sociaaldemocratische politiek, en niet alleen een pragmatisch beleidsinstrument.¹⁵⁹ Daarmee zaten de sociaaldemocraten veel meer dan de KVP vast aan de nationale beleidskaders, en konden zij zich moeilijk voegen in specifieke regionale of bedrijfstakgewijze eisen in de loonvorming. De houding van de KAB in het mijnconflict bewijst echter dat zij daarin niet alleen stonden. In feite ondermijnde de loonactie van de NKMB de hele na de oorlog opgebouwde constructie van centraal overleg en loonbeheersing. Dat verklaart waarom zo'n beperkte tweedaagse actie, met per saldo beperkte eisen, tot zulke enorme commotie en discussie leidde.

Het interessante van de ontwikkelingen rondom de langzaam-aan-actie van de NKMB is, dat deze doorbreking van de door de landelijke overlegpartijen gestelde nationale kaders door de grenslijging van Limburg ook een internationale dimensie kreeg. De geleide loonpolitiek kwam hier in conflict met internationaliseringstendensen op de arbeidsmarkt, die later in het kader van de Europese eenwording nadrukkelijk nagestreefd zouden gaan worden.¹⁶⁰ Tegelijk moet worden vastgesteld dat de NKMB en de katholieke ideologen van de 'organische mijnwerkersstand' evenmin uit waren op internationalisering van de mijnarbeidsmarkt; integendeel, door aanpassing van het loonpeil aan dat in de omliggende mijngebieden dacht men die juist te kunnen tegengaan om zo de (katholieke) Limburgse mijnwerkers aan de eigen streek te binden. Zij gingen er terecht van uit dat de grensoverschrijdende arbeidsmobiliteit door grensoverschrijdende harmonisatie van arbeidsvoorwaarden zou verminderen.¹⁶¹ In 1957 was het blijkbaar nog mogelijk te denken dat Limburg katholiek en 'van vreemde smetten vrij' zou kunnen blijven. De xenofobische, tegen niet-Limburgers en 'buitenlanders' gerichte motivering voor de langzaam-aan-actie, waarvan het overigens de vraag is of die breed door de actievoerende mijnwerkers werd gedeeld, doet achteraf wel heel gedateerd en onwettelijk aan.

De ontwikkeling van de Limburgse arbeidsmarkt in de jaren 1960 en 1970 zou ook de onhoudbaarheid van dit katholieke regionalisme aantonen. In feite gebeurde er precies waarover men zich tijdens de langzaam-aan-actie zo druk had gemaakt: door de grote loonverschillen met Duitsland nam de grensover-

159 Over de verschillen in opvatting tussen PvdA en KVP over de mate van centrale loonbeheersing ook: Ter Heide, *Ordering en verdeling*, 223-231.

160 Volgens sommige (neo-)liberale auteurs is de nationaalstatelijke politiek van de sociaaldemocratie door de Europeanisering en globalisering van afzet- en factormarkten sowieso achterhaald. Zie o.a. John Gray, *After Social Democracy* (Londen 1996). Voor een kritiek: John Gallagher, 'Social democracy and globalisation: the limits of social democracy in historical perspective', *British Journal of Politics and International Relations* 4 (2002) 429-451.

161 Vgl. Ad Knotter, 'Paradoxen van de grens. Ongelijke ontwikkeling, grensoverschrijdende mobiliteit en de vergelijkende geschiedenis van de Euregio Maas-Rijn', *Studies over de sociaal-economische geschiedenis van Limburg / Jaarboek van het Sociaal Historisch Centrum voor Limburg* XLVI (2001) 159-174.

schrijdende pendel in die jaren enorm toe, met name uit de mijnstreek. Weliswaar trok die vooral naar de bouw en de metaalindustrie en niet naar de Duitse mijnen, maar daardoor nam het arbeidsaanbod voor de Limburgse mijnindustrie verder af. Om daar in te voorzien moest men steeds meer een beroep doen op buitenlandse arbeiders, vooral Marokkanen. In haar proefschrift over de Zuid-Limburgse grensarbeid in deze periode laat Sophie Bouwens zien dat het pendelverschijnsel tot ver in de jaren 1970 door Limburgse opiniemakers uiterst negatief werd beoordeeld.¹⁶² Zij bleven redeneren vanuit een - wat Bouwens noemt - nationaal begrensde regionaal referentiekader. In dezelfde periode verloren ook Kerk en KVP in Limburg veel aanhang. Maar of dit verklaard kan worden door het teloor gaan van de 'organische mijnwerkersstand', zoals de katholieke sociologen in de jaren 1950 hadden verondersteld, valt te betwijfelen. Daarvoor waren deze processen, in samenhang met secularisatie en ontzuiling, te algemeen.

Bijlage 1.

Ledentallen van de vakorganisaties in het mijnbedrijf per 1 januari (incl. gepensioneerden), 1946-1960

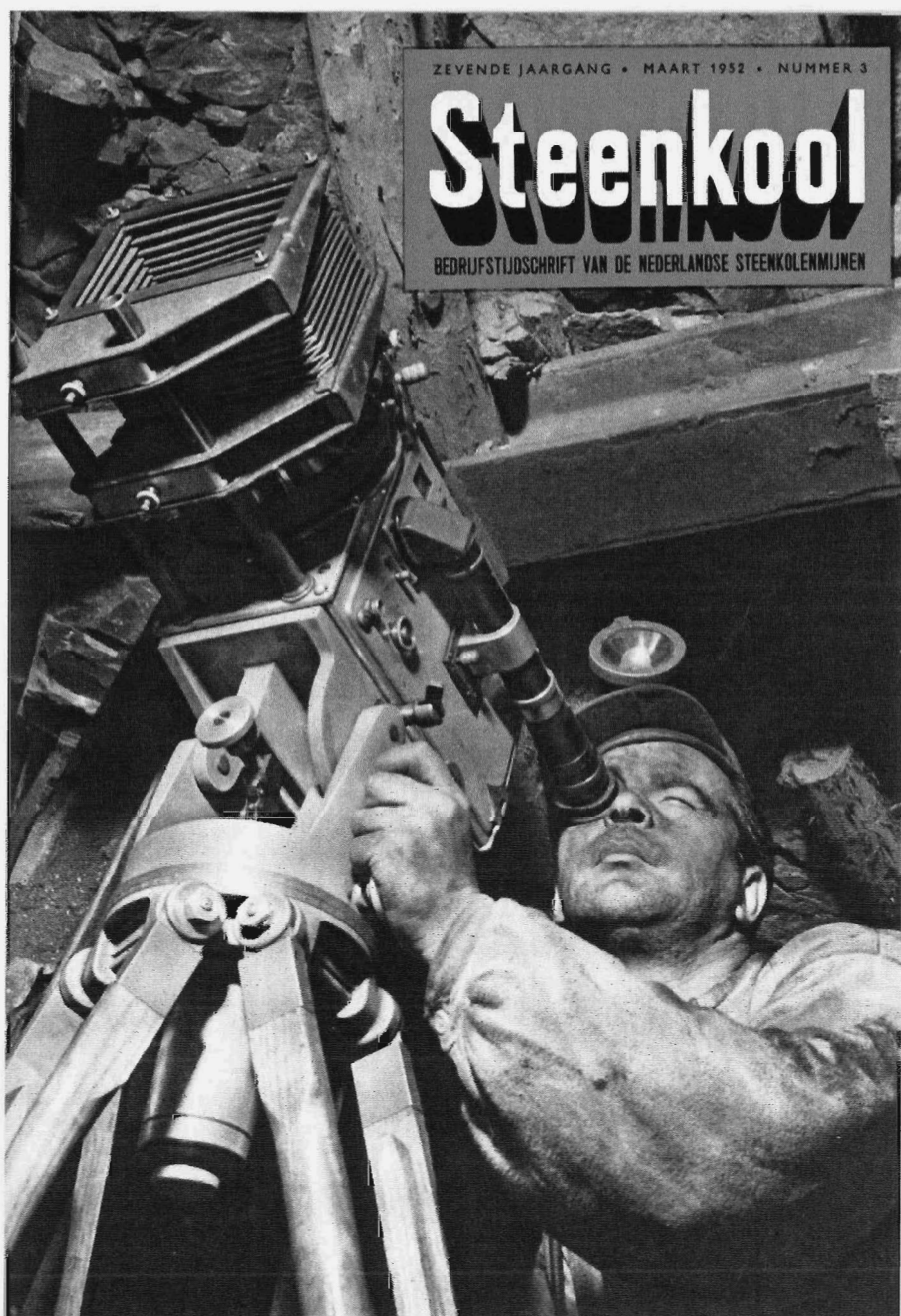
jaar	NKMB	KVM	ANBM	PCMB	ABWM
1946	15.990		665	537	10.012
1947	15.867		796	585	9.926
1948	15.511		651	550	8.787
1949	15.710		857	577	9.916
1950	16.737	4.043	1.092	615	7.083
1951	18.330	4.187	1.262	664	7.211
1952	19.479	4.057	1.615	729	6.885
1953	21.725	4.182	1.782	879	6.603
1954	23.217	4.477	1.825	972	6.596
1955	26.558	4.716	2.083	1.062	6.487
1956	28.956	4.976	2.154	1.058	6.496
1957	31.576	5.339	2.243	1.137	6.541
1958	32.156	5.674	1.978	1.383	6.419
1959	34.810	6.053	2.245	1.347	6.293

NKMB: Nederlandse Katholieke Mijnwerkers Bond; KVM: Katholieke Vereniging van Mijnbeambten; ANBM: Algemene Nederlandse Bedrijfsbond in de Mijnindustrie; PCMB: Protestants-Christelijke Mijnwerkers Bond; ABWM: Algemene Bond van werkers in het Mijnbedrijf; PCVBM: Protestants-Christelijke Vereniging van Beambten werkzaam bij het Mijnbedrijf

Bron: SHCL, arch. NKMB (EAN 65) inv.nr. 954: Stukken betreffende ledencijfers van alle Nederlandse mijnwerkersbonden, 1945 - 1966.

¹⁶² Sophie Bouwens, *Over de streep. Grensarbeid vanuit Zuid-Limburg naar Duitsland 1958-2002* (te verschijnen).

De Italiaanse cineast Umberto Bolzi aan het werk in een van de ondergrondse werken van Staatsmijnen, 1952.
Bron: Steenkool, cover maart 1952.